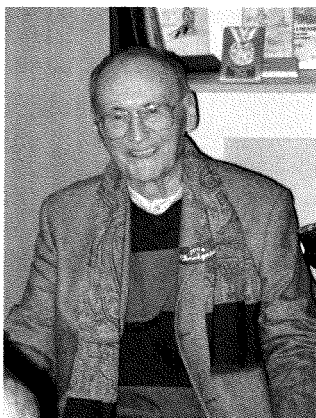

Pričevanja Bogdana Osolnika

Pričevanja Bogdana Osolnika

Ko nastajajo te vrstice, je le prav najprej opozoriti na veliko časovno nesorazmerje med dogodki polpretekle zgodovine in mano. Življenje gospoda Osolnika in njegov prispevek namreč sega v obdobje, pred mojimi rojstvom. Takšno dejstvo ima lahko prednosti in slabosti. Res je, da je časovna oddaljenost omogočila čustven odmik, res pa je tudi, da lahko tedanje odločitve in obdobje narodne preizkušnje oprem »zgolj« na vire in dejstva...

Prvič sem se z njim osebno srečal v Kočevju, ko sem opravljal tedaj funkcijo podžupana občine in smo praznovali 60 let zasedanja Zbora odposlancev slovenskega naroda. Bilo je leto 2003 in zaradi bolezni tedanjega župana, gospoda Janka Vebra, sem bil zadolžen za izvedbo proslave, ki je bila tedaj pripravljena v sodelovanju z RTV Slovenija, ki je tudi zagotovila neposredni prenos proslave v Kočevju. Tega dogodka se je udeležilo veliko pomembnih gostov, med njimi pa je posebno mesto imel prav gospod Osolnik. Visok gospod, umirjen, skromen, razmišljujoč in vsestransko razgledan so bile moje misli po najinem prvem srečanju. Vsebina najinega pogovora po proslavi se je osredotočala predvsem na rekonstrukcijo zasedanja, kateremu je gospod Osolnik predsedoval. Zasedanje je bil in ostaja izjemen fenomen v zgodovini slovenskega naroda, saj je to edini primer demokratičnega delovanja, četudi deloma omejenega zaradi vojnih okoliščin v okupirani Evropi. Delegati, ki so prihajali na Kočevsko, so uživali visoko stopnjo legitimnosti, saj niso bili določeni, temveč so se o njihovem zastopstvu odločali ljudje. Tovrstna prizadevanja razumem to kot pravilno odločitev usmerjeno najprej v iskanje legitimnosti narodno-osvobodilnega boja, hkrati pa kot iskanje možnosti za utemeljitev in razvoj demokracije. Žal ta v povojnem obdobju ni dosegla obsega, kot bi ga lahko...

Po letu 2003 se z gospodom Osolnikom več let nisva srečala... Pot nama je prekrizala 70. letnica Zasedanja zbora odposlancev slovenskega naroda. Ob tej priložnosti, ki jo je prav tako prenašala RTV Slovenija in je zaradi izjemnega zanimanja potekala v naši največji športni dvorani, sva pogovor nadaljevala. Sam sem bil tokrat v funkciji župana občine in z največjim zanimanjem sem srkal vse podatke, ki so osvetljevali tako priprave kot tudi samo zasedanje Zbora. Seveda sva iskala razloge za izbor Kočevja, pa tudi kako je bilo sploh mogoče izvesti dogodek v zelo porušenem mestu in popolnoma izropanih vaseh. Ne smemo pozabiti, da je Kočevska v decembru 1941 izgubila pomemben del prebivalstva z izselitvijo kočevskih Nemcev. Več kot 10.000 jih je za seboj pustilo večino svojega premoženja. Italijanski okupator je zaradi razmaha partizanskega boja in vojaških uspehov partizanskih enot pripravil obsežno vojaško operacijo, katere cilj je bil izkoreniniti obstoj narodno-osvobodilnega boja ter uničiti predvsem strateško vodstvo tako partizanskih enot kot političnega gibanja, ki si je za svoj štab izbralo težko prehodne gozdove planote

Rog na Kočevskem, danes znano pod imenom BAZA – 20. V poletnih mesecih leta 1942 se je tako začela

operacija Roška ofenziva. Za seboj je puščala požgane vasi, pobite talce in ogromno število interniranih oseb, ki so bile odpeljane bodisi v fašistično taborišče Gonars ali na Rab. Številni med njimi se niso nikoli več vrnili domov, saj so bila ta taborišča namenjena uničenju človeka. Skrajno mizerni življenjskih pogojev, prisilno delo in namerno izčrpavanje internirancev je med jetniki pustilo neizbrisljive sledi.

Kapitulacija Italije je predstavljala za Kočevsko veliko olajšanje pa tudi novo skrb in strah. Jasno je bilo, da bo izpraznjen prostor kaj kmalu zasedel nemški okupator. Je pa bil to čas izvedbe mobilizacije, ki je popolnila partizanske enote tudi na Kočevskem. Hkrati pa se je za nekaj tednov v jeseni 1943 oblikovalo osvobojeno ozemlje in to je bil trenutek, ko smo v močno porušeno Kočevsko sprejeli več kot 600 delegatov ter drugih gostov Zasedanja. Kljub vsesplošnemu pomanjkanju in vsakodnevnim težavam je celoten dogodek potekal izjemno neopazno. Varnostni ukrepi so bili jasni in strogi lokalno prebivalstvo pa je živelo povsem vsakodnevno življenje. Sprejete odločitve Zbora in izvolitev delegacije, ki je nato istega leta na zasedanju AVNOJ v Jajcu branila interese slovenskega naroda, so v marsičem zagotovile bolj polnopraven položaj v novi državi, predvsem pa so bile dane zaveze po ponovni priključitvi po Veliki vojni (Rapalska meja) izgubljenega etničnega ozemlja Slovenk in Slovencev.

Bralca intervjuja z gospodom Osolnikom, ki ga je izvedel spoštovani kolega prof. dr. Jože Pirjevec, popelje v najbolj prelomna leta za obstoj slovenskega naroda. Začetek II. svetovne vojne, ki nas je zadela z napadom na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941, je gospoda Osolnika dosegel v času opravljanja njegove naborniške dolžnosti v tedanji kraljevi vojski. Daleč od doma, v Kosovski Mitrovici, je doživel kapitulacijo vojske, se srečal z italijanskim okupatorjem in oblikovanjem paravojaških enot, ki so se odločile za kolaboracijo – Ustaši. Nepredvidljiva pot v kaosu razpada države je bila prva prepreka, ki jo je premagal v vojnem času. Srečna vrnitev na okupirano slovensko ozemlje pa je predstavljala prvo poglavje v dolgoletnem boju za osvoboditev. Kot mlademu intelektualcu je bilo nemudoma jasno, da je boj proti okupatorju edina prava in možna odločitev. Tako se je med prvimi pridružil OF in znotraj organizacije hitro napredoval. Od poveljnika čete, do poveljnika bataljona in člana vodstva. Kot trezen mož je hitro zaznal nekatere elemente revolucije oziroma cilj predvsem komunistov, o preureditvi družbe po vojni ter vzpostavitve oblasti. Hkrati pa se je zavedal, da v vojnem stanju nikakor ni čas, da bi sicer dokaj ideološko različno obarvano OF zaradi potencialnih notranjih nesoglasij, razbijali v enotnosti. Ocenjujem ga kot tistega, ki je na različne predloge Kidriča in Kardelja gledal kritično, hkrati pa namesto trmastega kontriranja iskal poti za kompromise ter mehčanje nekaterih (pre)trdih stališč vodstva. V tem pogledu je že začel izkazovati lastnosti uspešnega mediatorja, kar je sicer temeljna kvaliteta diploma-

tov. Prav to so bile vrline, ki so jih prepoznali tudi med odločevalci OF in on je bil tisti, ki je vodil številne pogovore najprej po kapitulaciji Italije. Sledila je pot na Gorenjsko, kjer je pomembno sodeloval pri oblikovanju odpora proti nemškemu okupatorju.

Tudi to nalogo je opravil v skladu s pričakovanji in po vojni je svoje delo nadaljeval v okviru jugoslovanske diplomacije, kjer je svoj pečat pustil v pogajalskem procesu in pripravi avstrijske državne pogodbe. Nato je služboval v Nemčiji in vmes tudi v Moskvi. Povsod je bil cilj njegovega delovanja iskanje poti za komuniciranje, iskanje rešitev in različnih oblik sodelovanja. Oceniti je mogoče, da so bili vsi njegovi prispevki v diplomaciji kamenček v mozaiku normalizacije odnosov med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo ter umestitve Jugoslavije na politični zemljevid Evrope kot vsestransko pomembne države. Njegova vrnitev v Jugoslavijo pa ni prekinila stikov s tujino. Kot urednik časopisa Komunist je deloma zaradi svojega preteklega dela, deloma pa zaradi svoje povezovalne drže tudi na tem mestu ohranjal stike s tujimi novinarji, kar mu je omogočalo hkrati refleksijo notranje političnih dogodkov v Jugoslaviji, hkrati pa je imel edinstveno možnost predstavljanja specifik jugoslovanskega komunizma drugim po svetu.

Leta 1969 je bil gospod Osolnik izvoljen za poslanca v družbeno političnem zboru Zvezne skupščine Jugoslavije in zaradi bogatega znanja ter delovanja v tujini prevzel predsedovanje Odboru za zunanjo politiko tega zbora. Njegova aktivnost na področju posredne diplomacije se je s tem nadaljevala. Stiki z drugimi predstavniki parlamentov evropskih držav, ki so potekali pod okriljem Inetrparlamentarne unije, so se osredotočali predvsem okoli vprašanj gospodarskega razvoja v Evropi, promocije miru in predvsem obvladovanja oboroževalne tekme, ki je tedaj potekala med t.i. zahodnim in vzhodnim blokom. Upam si trditi, da je bil njegov prispevek pomemben ponovno pri iskanju možnosti popuščanja napetosti. Leta 1981 je s svojimi delom zaključil.

Z gospodom Osolnikom sva se srečala še dvakrat: enkrat na Pugledu na Kočevskem (tedaj skupaj z gospodom Stanovnikom) in nato na promociji dokumentarnega filma, posvečenega prav njemu. Skupaj smo si ga ogledali v naši in njegovi dvorani Šeškovega doma. Od zadnjega srečanja je minilo dve leti. Da. Čas beži in vendar pušča sledi. Ogromno jih je pustil tudi gospod Osolnik. Nekaj njih bo bralec zaznal v tem intervjuju, vsekakor pa je potrebno prebrati še kaj in v osebni privilegij si štejem, da sem imel možnost z njim tudi govoriti. Zakaj? Ker je izjemen pripovedovalec. Misli so jasne in sporočilne. Povedane tako, da jih lahko primeš in čutiš. Kakor, da bi se skupaj z njim vrnil v tiste čase vojne vihre in napetosti po vojni. Sam pa sem bil najbolj očaran nad njegovo kritično držo. Kot intelektualec je znal to izražati na način, ki ni ogrozil njegove kariere ali celo življenja, ter hkrati uspeval s svojim umirjenim nastopom pomembno vplivati na odločevalce. Ni bil v ospredju in tja tudi ni silil. In to je umetnost velikega človeka! Večina odločitev se sprejema

preudarno, česar se je zavedal gospod Osolnik. Vse to doda patino na njegovo delo in nanj kot osebnost. Prav zato je bilo vsako srečanje z njim pravo doživetje.

Želim si, da bi bilo danes med nami več »Osolnikov«. Vse preveč odločitev je nepremišljenih in prehitrih, kar se kaže na posledicah. Te pa odločilno vplivajo na

življenje državljanek in državljanov. Drža odločevalcev se vse prevečkrat oddaljuje od strpne, spoštljive in kulturne. Vse manj je spoštovanja sodržavljanek in sodržavljanov, zaznati je celo podžiganje nestrpnosti. Zdi se, da so pozabili na najpomembnejše: v vsaki družbi nosilci pomembnih odločevalskih funkcij predstavljajo vzor družbi. Morda, res morda, pa se bomo vsi skupaj tudi iz podobnih intervjujev kaj naučili, kaj posvojili in tudi udejanjali. Zase lahko rečem, da se bom potrudil. In tako bo zapuščina gospoda Osolnika postala brezčasna!

Dr. Vladimir Prebilič, župan občine Kočevje.

Prvič objavljeno v: Jože Pirjevec in Jure Ramšak (ur.) (2014):

Od Mašuna do New Yorka: 20. stoletje skozi pričevanja štirih slovenskih diplomatov. Koper, Univerzitetna založba Annales, str. 113–154.

Bogdan Osolnik (13. maj 1920)

Pirjevec: Pričnimo z vašo družino in odraščanjem.

Osolnik: Rojen sem bil leta 1920 v Borovnici, kamor sta se moja oče in mama začasno zatekla po koncu prve svetovne vojne, ko so Italijani začeli zasedati Primorsko. Moja mama je bila Minka Grahorjeva, iz družine, ki je imela gostilno in trgovino v Spodnjih Bitnjah pri Ilirski Bistrici. Z mojim očetom sta se spoznala, ko je tam v bližini služboval kot orožnik. Poročila sta se v Ljubljani tik pred koncem prve svetovne vojne, kmalu za tem pa sta se morala preseliti najprej v Logatec, nato pa v Borovnico. Tam sta se začasno nastanila na orožniški postaji. Ko so v Borovnico prišli Italijani, se je oče umaknil v Ljubljano, mama pa je ostala sama v hiši, v kateri so pritličje zasedli Italijani. Rodila me je bolna in brez zdravniške pomoči. Šele čez nekaj dni ji je prišla na pomoč očetova sestra Marica. Kmalu so se Italijani morali umakniti na mejo pri Rakeku, oče pa je dobil zaposlitev in zasilno stanovanje v Ljubljani. Tja se je z menoj preselila tudi mama.

Pirjevec: Od kod je bil vaš oče?

Osolnik: Moj oče je bil iz kmečke družine na Kamen vrhu pri Ždinji vasi, v bližini Novega mesta. Rodil pa se je na Javorniku pri Jesenicah, kamor je prišel iz Dolenjske na delo njegov oče. Tam se je oženil, pa tudi umrl, še pred rojstvom svojega sina.

Pirjevec: Sta bili obe družini kmečkega izvora?

Osolnik: Seveda. Tudi ded moje mame, Anton Grahor, je bil kmečki sin iz vasi Smrje pod Premom. Med vojaško službo je postal legionar v armadi maršala Radcekega in je bil udeleženec njegovih zmagovitih bojev v Severni Italiji. Ko se je vrnil iz vojske je imel klobučarsko delavnico ob Reki, zato se je hiše prejelo ime »Klepčarjevi« (Klobučarjevi). Klobučarsko delavnico pa mu jo je odnesla povodenj, zato je to obrt opustil. S sinom sta odprla trgovino in gostilno v Spodnji Bitnji. V družini se je poleg moje mame, rodilo več otrok, med njimi Ivo Grahor, pisatelj, sošolec in prijatelj pesnika Srečka Kosovela. Mamina sestra Ivanka se je poročila v družino Renko v bližnji Ribnici. Tudi v tej družini je bilo več otrok. Med njimi: Stanko Renko, nekdanji urednik »Primorskega dnevnika« v Trstu in Srečko Renko, dolgoletni profesor slovenskega jezika na univerzi v Rimu.

Pirjevec: Kaj je bil vaš oče po poklicu?

Osolnik: Bil je državni uradnik, zaposlen na sodišču. Temu so takrat rekli sodni oficial. Bil je sicer samouk. V Vipavi, kamor se je njegova mama drugič poročila in imela v novem zakonu še štiri otroke, ni imel po osnovni šoli nobene možnosti za nadaljnje šolanje. Zavedal se je, da mora čim prej oditi iz hiše. Ko je bil poklican k vojakom in prišel na Dunaj, je to sprejel kot priložnost, da se osamosvoji. Prvi korak na tej poti je bil vstop v orožniški poklic. Ob njem je izkoristil vsako možnost za izpopolnitev svoje izobrazbe in se je – med drugim – naučil tudi stenografije. Kot orožnik je bil v prvi svetovni vojni poslan na fronto, po hudi bolezni pa so ga poslali na orožniško postajo v Reški dolini. Ko je po koncu vojne prišel iz Primorske v Ljubljano, so mu nove slovenske oblasti omogočile, da je opravil potrebne izpite za službo državnega uradnika. Potem so ga poslali v Kočevje za uradnika na sodišču. Tam je služboval sedem let. Tako sem tudi jaz preživel sedem let svojega otroštva v Kočevju, potem pa smo se preselili v Novo mesto, kjer se je pravzaprav začela moja mladost.

Pirjevec: Kako ste bili povezani s svojimi primorskimi sorodniki?

Osolnik: V Kočevju je bil pri nas dve leti bratranec Joško Renko. Ker v Italiji ni bilo nobene slovenske srednje šole, je prišel na kočevsko gimnazijo. Pri nas pa so se zlasti v Novem mestu oglašali tudi drugi bratrance, ki so pribežali iz Italije in so študirali v Ljubljani, ali v Zagrebu in Beogradu. Tako smo bili dobro obveščeni, kaj se dogaja Slovencem pod italijanskim fašizmom. Dvakrat sem bil tam na obisku in sem zelo prizadeto poslušal pripovedi o nasilju nad slovenskimi otroki v italijanski šoli. Zgodnje srečanje s fašizmom je name delovalo tudi potem, ko sem v Novem

mestu hodil v gimnazijo in nisem mogel verjeti, da pravzaprav vprašanje Slovencev pod tujim jarmom nikogar ne boli, da v šoli o tem skoraj ne govorimo. Zavzel sem se, da smo na gimnaziji v okviru kulturnega društva Prosveta organizirali predavanje na to temo. Sam sem pripravil poročilo o trpljenju primorskih Slovencev pod fašizmom, pa tudi o položaju koroških Slovencev v Avstriji. Tako me je protifašistična usmeritev spremljala že od rane mladosti.

Pirjevec: Kako ste se znašli v usodnem trenutku v začetku druge svetovne vojne? Ste bili že v partiji?

Osolnik: V partiji nisem bil, bil pa sem njen simpatizer. Tik preden sem šel k vojakom, sem bil v novomeški sokolski knjižnici sprejet v SKOJ¹. Potem pa se je moja zveza z organizacijo pretrgala. Ko sem končal gimnazijo v Novem mestu in se vpisal na pravno fakulteto v Ljubljani, sem se včlanil v Slovenski klub, ki je posvečal veliko pozornost ravno vprašanju osvoboditve in združitve vseh Slovencev. Spočetka smo prihajali v nasprotje s takratno uradno politiko Partije, ki je na vprašanje o osvoboditvi primorskih in koroških Slovencev odgovarjala, da je treba to obravnavati v odvisnosti od tega, kako se bo razvijalo dogajanje v teh državah, kjer zdaj živijo. Kjer bo zmagala revolucija, tam bo najboljše, da tam kar ostanejo. Jaz pa si nisem mogel predstavljati zmage revolucije v teh državah, ker je bil ta čas na pohodu fašizem. Komunistična partija je v duhu svojega narodnega programa kmalu spremenila to stališče. Sprejeto je bilo nedvoumno stališče, da se bomo borili za osvoboditev in združitve vseh Slovencev. V Slovenskem klubu in na univerzi je to stališče podpirala večina študentov, vendar je bila ideološka delitev že zelo globoka. Kot pripadnik Slovenskega kluba sem sodeloval v manifestaciji proti fašizmu pred poslopjem Univerze spomladi leta 1940. Takrat so nas napadli profašistični elementi in še danes imam pred očmi predstavo, kako je skupina zagovornikov fašizma pridrvela nad nas s klici: »Rim-Berlin, Rim-Berlin!«

Pirjevec: Ali so to bili Stražarji??

Osolnik: Verjetno Stražarji, pa tudi drugi iz klerikalnega profašističnega tabora. Nekateri od naših so jim ugovarjali s klicem: »Moskva-Beograd, Moskva-Beograd!« Medtem pa smo na opozorilo Borisa Kidriča³ začeli klicati osvoboditvi in

1 Savez komunističke omladine Jugoslavije (Zveza komunistične mladine Jugoslavije), mladinska politična organizacija Komunistične partije Jugoslavije.

2 Katoliški akademski klub študentov ljubljanske univerze pod idejnim vodstvom Lamberta Ehrlicha, delujoč od leta 1937 dalje.

3 Boris Kidrič (1912–1953), slovenski komunistični aktivist in politik; predsednik prve vlade LRS 1945–1946.

združitvi slovenskega naroda. Šele ko se je iz naših vrst oglasil klic: »Živela svobodna Slovenija!«, je navalila policijska skupina na konjih, ampak ne na tiste, ki so nas prišli napadati, temveč na nas.

Pirjevec: Ali so vas potem tudi sodno preganjali?

Osolnik: Sodno ne. Sem pa izgubil službo. Do takrat sem bil ob študiju vzgojitelj v srednješolskem internatu Akademskega kolegija. Ko sem prišel v dom, me je že čakalo obvestilo naj se oglasim pri ravnatelju. Ta mi je rekel: »Vi ne morete več vzgajati mojih gojencev.« Takoj sem pobral svoje stvari in se vrnil v Novo mesto.

Pirjevec: Avgusta 1940 je prišlo do pakta Ribbentrop-Molotov.⁴ Kako ste se vi opredeljevali do tega dogodka, je bila o tem kakšna diskusija?

Osolnik: Vprašanje je bilo močno prisotno v Ljubljani, kjer je med levičarsko elito potekala žolčna razprava, o kateri mi je pripovedoval stric Ivo Grahor. On je bil prepričan, da je pakt taktična poteza ZSSR, da pridobi na času in svoji varnosti. Za Novo mesto pa sem slišal, da so se v partijski organizaciji na drugi strani mesta, v Kandiji, začeli opredeljevati za nacizem oziroma za sodelovanje z Nemci. Moj stric je večkrat govoril o Sovjetski zvezi. Sam je bil tam leta 1924. Ko je kot slavist dobil štipendijo na Poljskem, je hotel izkoristiti priložnost, da vidi tudi kaj se dogaja v sosednji Rusiji. Povsem privatno je prišel tja, brez kakršnihkoli priporočil. Tam so ga zaprli in ga je potem rešil Vladimir Martelanc⁵, ki so ga Rusi poznali. Vendar pa je po povratku prinesel pozitivne vtise; zlasti o tamkajšnjem kulturnem dogajanju. Dobro se spominjam razgovora z njim o Sovjetski zvezi, ko je dejal: »To, kar se zdaj v Rusiji dogaja je verjetno nujno in dobro za njo, ni pa za nas. Vendar ne bom čez njo rekel nobene besede. Morda bo prišel čas, ko bo ona s svojo silo, naša edina zaščita«.

Za strica Iva Grahorja mislim, da ni bil član partije, bil pa je marksist in med drugim mi je nekoč povedal, da gre na univerzo predavat krščanskim socialistom o marksizmu. Napisal je tudi precej obširen esej, objavljen v Modri ptici⁶, o Janezu Evangelistu Kreku in njegovem odnosu do socializma. To je že bilo na liniji sodelovanja med katoličani in marksisti. Sam se nisem mogel vključevati v takšne razprave, ker me je predvsem zaposlovala misel, da moram čim prej končati študije, da bom razbremenil starše, ki so morali plačevati visoke obresti za dolg pri gradnji

4 Pakt Ribbentrop-Molotov o nenapadanju med nacistično Nemčijo pod vodstvom Hitlerja in komunistično Sovjetsko zvezo pod vodstvom Stalina, ki so ga podpisali 24. avgusta 1939 v Moskvi.

5 Vladimir Martelanc (1905–1944), slovenski komunistični aktivist, politik in publicist.

6 Ugleadni literarni mesečnik (1929–1941) brez poudarjene ideološke usmeritve.

skromnega lastnega doma. Ko sem položil prva dva izpita na pravo, je bilo vmes do tretjega izpita kar leto dni časa. Nameraval sem ga izkoristiti za opravljanje vojaščin. Zato sem se prijavil na odslužitev obveznega vojaškega roka. Prišel sem v šolo za rezervne oficirje v Beogradu, ki se je preselila v Kosovsko Mitrovico le nekaj dni pred izbruhom vojne.

Pirjevec: Kako vas je dosegla ta novica?

Osolnik: Nekaj je bilo slutiti že dan pred nemškim napadom, 5. aprila. Tisto popoldne sem imel prosto za sprehod po Mitrovici. Naletel sem na skupino Albancev, ki je vzneseno plesala njihove borbene plesse. To mi je bilo zanimivo in zadržal sem se kar precej časa pri opazovanju tega dogodka. Ko sem se vrnil v kasarno, sem dežurnemu oficirju omenil, da sem prisostvoval zanimivi albanski folklorni prireditvi. On pa je to čisto drugače razumel. Osorno je pripomnil: »Kakav folklor! To se oni spremaju, da nas kolju!«⁷ Zvečer so od nekod prihajali visoki častniki in se zbirali v zaupne pogovore. Ko smo se zgodaj zjutraj zbudili in odprli radio, je nekdo vzkliknil: vojna! Čez nekaj trenutkov je bila emisija nenadoma prekinjena. Nekdo je zatulil: »Moja žena je 'speaker' na radiu!« Dopoldne so že začeli prihajati častniki iz t.i. južne fronte, na makedonsko-bolgarski meji. Naše poveljstvo nas je poklicalo v zbor. Komandant šole je povedal, da se je začela vojna in da se bomo takoj premaknili na drugo bojno lokacijo. Nekateri udeleženci so menili, da se bomo napotili proti morju, ker bi nas lahko vkrcali na angleške ladje.

Pirjevec: Ali so že takoj načrtovali umik?

Osolnik: Takoj. Vendar nismo vedeli kam. Nastala je popolna zmeda. Vkrkali so nas na tovarne avtomobile in odpeljali smo se v neznano smer. Začel je naletavati sneg. Naša kolona se je ustavila pred neprehodnimi klanci, potem pa smo se vrnil v Kosovsko Mitrovico. Naslednjega dne smo krenili na pot v drugi smeri preko Raške, Kraljeva in Užic do Sarajeva. Tam smo se ustavili v veliki vojaški kasarni in doživeli hud letalski napad. Mimo se je pripeljala ekipa gardistov s kraljem in – kot se je govorilo – z denarjem in zlatom. Mi pa smo se peljali naprej do Gackega polja, na meji med Bosno in Črno goro. Tam smo dočakali kapitulacijo jugoslovanske vojske.⁸ Pred celim zborom je komandant naše šole, s solzami v očeh, oznanil, da je bila naša vojska prisiljena kapitulirati in da se moramo vrniti v Sarajevo ter pokazati, da smo kljub porazu redna vojska z visoko moralo. V skupini Slovencev pa smo se zmenili, da bomo krenili po svoje. Ponoči smo se skrili v neki hiši, pravzaprav dezertirali in

⁷ Kakšna folklor?! Pripravljajo se, da nas pobijejo.

⁸ 12. aprila 1941.

opazovali, kako je vse skupaj odhajalo. Opazovali smo še jugoslovanska letala, ki so iz Nikšiča odpeljala kralja in njegovo spremstvo v emigracijo. Nato se je začela križeva pot proti domu. Med prebivalstvom je zavladala strahovita zmeda. Ker je bilo orožja povsod dovolj, so se ljudje oborožili in začeli med seboj obračunavati. Mi smo peš krenili v smeri proti morju in vmes poizvedovali kaj se dogaja. Zvečer smo vsi trudni prišli v bližino Mostarja. Vprašali smo nekoga, kje naj prenočimo. Rekel je: »Tukaj, v Nevesinju, kjer so pravoslavni, kajti bliže Mostarja so ustaši in se vam ne bo godilo nič dobrega.« Res smo tam prenočili pri prijaznih ljudeh. Potem smo se razdelili. Ena skupina je krenila v Mostar, da bi tam prišla na vlak, štirje pa smo se podali na pot po cesti proti morju. Tam so nas kar naenkrat zaskočili ustaši, nas razorožili, naložili na kamion in peljali proti Imotskem. To so bili tisti prvi ustaši, ki so prispeli na čelu italijanskih enot in takoj začeli obračunavati s Srbi. Takrat sem doživel nekaj najstrašnejših trenutkov. Ustaši so se napili in se hvalili, kaj so počeli s Srbi, kako so jih klali in kako je bilo že prej, ko so hodili kot atentatorji iz madžarske postojanke. Eden se je celo hvalil, da je sorodnik atentatorja na kralja Aleksandra. Grozili so nam: »Kot slišimo, ste se vi Slovenci edini borili za Jugovino. Če je res, da so v Črni gori ubili ustaše, bomo mi tukaj pobili vas«. Kot ujetniki v bivši šoli, spremenjeni v vojašnico, nismo vedeli, kaj nas čaka. Toda ustaši so bili polni žganja in potem, ko so nekaj časa še prepevali, je vse potihnilo. Takrat smo mi zvezali odeje in jih previdno spustili skozi okno. Karel Košak, ki je bil inženir, je skočil na ustaški tovornjak, in ga zagnal. Skočili smo na ustaško vozilo in se odpeljali proti morju. Če bi nas ustaši dobili, bi nas gotovo ubili, če ne še kaj hujšega. Potem nam je zmanjkalo bencina, a so prišli neki kmetje, ki so nesli pridelke k morju na trg. Rekli smo jim naj nam pomagajo poriniti avto do vrha, potem pa se bomo skupaj spuščali v dolino. To se je res obneslo. Ko smo prišli že zelo daleč, smo naleteli na italijansko patroljo. Trije oboroženi Italijani so bili tam. Pristopili smo k njim in jim povedali, da smo na poti domov. Rekli so, naj gremo z njimi in obljubili, da bomo dobili njihovo potno dovoljenje. Tako smo postali italijanski vojni ujetniki, vendar je bilo to veliko boljše, kakor da bi nas v svojo roke spet dobili ustaši. Nekaj dni so nas potem zadržali v Splitu, in obljubljali da bomo dobili potno dovoljenje jutri, pa se je ta jutri kar naprej ponavljal. Potem so nas odpeljali na Reko in spet zadrževali v kasarni nekaj dni. Končno so nas vkrcali na vlak in v živinskih vagonih smo se odpeljali, ne da bi vedeli kam. Ko smo potovali že kar nekaj časa, sem pogledal skozi špranjo in od daleč videl premski grad ter ugotovil, da nas peljejo v Italijo. V Kilovčah se je vlak ustavil. Hitro sem napisal na listek: »Prosim, izročite Jožetu Grahorju, Bitnje. Peljejo nas v Italijo. Bogdan.« Zgodil se je pravi čudež, da je tisti listek res prišel do mojega strica in da je on lahko prenesel sporočilo mojim staršem, ki do takrat sploh niso vedeli kaj je z menoj, ali sem sploh še živ. Pripeljali so nas do Palmanove, potem pa smo šli peš do taborišča v Viscu. Bili smo »prigionieri di guerra«⁹. Razmere so bile obupne, ker je bilo deževno in smo ležali na tistem malo slame, toda ob nedeljah so nas

9 Vojni ujetniki.

prihajali domačini gledat skozi mreže in nam včasih vrgli cigarete ali celo kakšen kos kruha. Nekdo izmed oficirjev v vodstvu taborišča je bil mobilizirani zdravnik, ki se ni nič kaj prijetno počutil in je s sočutjem komuniciral z nami. Tako je nekoč prišlo do pogovora in je rekel: »Saj je zdaj Slovenija priključena Italiji.« Na to smo mi odvrnili: »Zakaj smo pa potem mi zaprti? Saj smo potem že del italijanskega imperija.« Povedal je, da bomo izpuščeni, če lahko to dokažemo. Ko so prihajali delavci civilisti, ki so širili taborišče, sem enega izmed njih prosil, da odda moje sporočilo za starše: »Pošljite mi takoj potrdilo«. Bil je toliko pošten, da je to odnesel in plačal, čez kakšnih 10 dni pa je prišlo sporočilo z dokumenti, da sem iz Novega mesta in sem tam prijavljen. Spustili so me v vojaški uniformi ter me odpeljali na železniško postajo v Cervignanu. Domov v Novo mesto sem prišel okrog 10. julija. Takoj so mi povedali, da že deluje Osvobodilna fronta in zgodilo se je, da je moj gojenec ponoči na skrivaj pripeljal dva civilista, ki sta bila iz Zagreba namenjena v Ljubljano. Mama je poskrbela, da so se umili in preoblekli, jaz pa sem jim pomagal naprej. Šele potem se je izkazalo, da sta to bila Dušan Kveder¹⁰ in Stane Rozman, ki sta bežala iz ujetništva v Zagrebu. Nemci so ju prestregli blizu Kostanjevice, ju zaprli v hlev, ponoči pa sta prebila streho in pobegnili ter prišla v Novo mesto in od tod naprej. Tako sem kar neposredno padel v to dogajanje. Sicer pa nista povedala, kdo sta in kaj delata.

Pirjavec: Ste potem odšli v partizane?

Osolnik: Ne. Bil sem sestradan in izčrpan, zato sem šel k sorodnikom na Primorsko, da se v kmečkem okolju okrepim. Tukaj sem se začel povsem spontano pogovarjati z domačini o partizanski borbi v Jugoslaviji. Moja sestrična Ladka je hodila z menoj na obiske k znancem in prijateljem in povsod so se zanimali za delovanje OF v Sloveniji. Jaz pa sem tudi izpraševal, ali so pripravljeni sodelovati in podpreti partizanski boj. Vsi so odgovarjali pritrdilno. Tako smo z neko razpravljali o tem, kako je treba pripraviti zaloge hrane za zimo, če bodo prišli partizani na Primorsko.

Bajc: Ste to počeli na lastno iniciativo?

Osolnik: Seveda. V Ribnici pa sem srečal tudi aktivnega somišljenika, ki sem ga spoznal še v Ljubljani v levičarskih krogih. To je bil učitelj Franci Klemenc, begunec iz Štajerske, ki je zdaj bival pri sorodnikih v bližnji Ribnici. Pri hiši so imeli radio in on je zlasti zvečer in ponoči spremljal emisije o svetovnem dogajanju in o Jugoslaviji. Pogosto me je obiskal in seznanjal z novicami, ki sva jih nato skupaj komentirala. Spominjam se, da sva se navduševala ob poročilih, da bo tudi Velika Britanija podprla Sovjetsko zvezo v boju proti Hitlerju in da nastaja veliko svetovno

¹⁰ Dušan Kveder - Tomaž (1915–1966), slovenski komunistični aktivist, general JLA, politik in diplomat.

protifašistično zaveznitvo. Franci je bil pripravljen razširjati radijske novice, če bi imel aparat za razmnoževanje. Ko sem se jeseni vračal domov, mi je izročil pismo za svojega oddaljenega sorodnika, Borisa Zihlerla v Ljubljani, s prošnjo, da mu OF pošlje takšen aparat, ki bo omogočil razširjanje osvobodilnega gibanja v tej okolici. Pismo sem res odnesel v Ljubljano k Zihlerovi mami, ki me je – iz razumljivih razlogov – sprejela z nezaupanjem, vendar pisma ni odklonila.

Pirjevec: Ste bili vi, podobno kot marsikdo, prepričani, da bo vojne kmalu konec?

Osolnik: Nikakor ne. Obet bližnjega konca vojne je bil sicer nekakšno obvezno stališče nekaterih političnih vodstev. Ob poljanski vstaji na Gorenjskem, v začetku decembra 1941, so ljudem zatrjevali, da so se Nemci ustavili pred Moskvo in da bodo kmalu premagani, tako da bodo Rusi že čez dva meseca tukaj. To varljivo prepričanje je privabilo v partizane veliko število prostovoljcev, ki so sredi zime zapustili svoje domove, a so se iz partizanov tudi vračali, ker niso mogli zdržati strašnih naporov boja, ki se je končal z Dražgoško bitko.¹¹ Tudi na Dolenjskem so bile iluzije, da bo vojne kmalu konec. Leta 1942 smo že imeli prostrano svobodno ozemlje in na njem je vladala skoraj prava svoboda. Vendar je strašna italijanska ofenziva pokazala, da bo naša borba še dolga in težka.

Pirjevec: Stopimo malo nazaj v trenutek, ko ste odšli v partizane. Kako se je to zgodilo?

Osolnik: Ko sem se vrnil od sorodnikov na Primorskem, je bil začetek šolskega leta. Prišel sem v Ljubljano pogledat kaj se dogaja na univerzi in kakšne so možnosti za nadaljevanje in zaključek mojega študija. Dobil sem že sobo v Akademskem kolegiju. Toda prav takrat so Italijani izdali uredbo, da je za študij na univerzi obvezno članstvo v fašistični študentski organizaciji. Takoj sem zapustil univerzo in se vrnil domov v Novo mesto. Zdaj sem se lahko posvetil samo delu za OF. Na sestanku članov OF v naši »koloniji«, ki ga je vodil član okrožnega odbora OF Lado Ambrožič – Novljan¹², so me izvolili za komandirja oddelka Narodne Zaščite, civilne organizacije oboroženega narodno osvobodilnega boja. Naša naloga je bila: zbiranje orožja in municije, sanitetnega materiala, raznovrstne vojne opreme in priprava prostovoljcev za vstop v partizanske vrste. Načelnik te organizacije je bil Novljan in od njega sem

11 Dražgoška bitka je potekala med 9. in 11. januarjem 1942 v vasi Dražgoše, kjer so se partizani prvič odkrito bojevali proti okupatorju. Nemške, represalije so močno prizadele domačine, ko je bilo 41 ustreljenih in 81 interniranih, vas pa izropana in požgana. Več o bitki gl. Premk, M. (2012): Poljanska vstaja in boj proti okupatorju v Sloveniji leta 1941. Ljubljana, Modrijan.

12 Lado Ambrožič – Novljan (1908–2004), slovenski partizanski general in zgodovinar.

dobival navodila za svoje delo. Člani te organizacije smo polagali partizansko prisego, kakor borci v vojaških enotah. Kmalu sem moral prevzeti dolžnosti komandirja čete, nato pa poveljnika celotnega novomeškega bataljona Narodne zaščite.

Pirjevec: Se strinjate, daje bila slovenska intelektualna mladina prva pripravljena na upor?

Osolnik: Seveda, zlasti študentje na univerzi, ki so bili tudi med prvimi borci partizanskih enot. Tudi jaz sem želel zapustiti delo v ilegali in vstopiti v vojsko. Kot ilegalec sem doživel veliko situacij, ko je bil pravi čudež, da me niso odkrili. Spomladi leta 1942 je nastalo na Dolenjskem obsežno osvobodeno ozemlje in pokazala se je potreba po aktivistih OF za delo na terenu. Vstopil sem v Vzhodno-dolenjski odred, nato pa sem sprejel nalogo političnega delavca v okrožnem odboru OF. Poleg političnega dela je bilo treba tudi reševati številne življenjske probleme prebivalstva. Pravzaprav je začela delovati nova ljudska oblast.

Pirjevec: Kako gledate na pojav protipartizanskega boja?

Osolnik: Zgodovinsko dejstvo je, da smo bili Slovenci med drugo svetovno vojno razdeljeni. Imeli smo na eni strani protifašistični, narodno osvobodilni boj, v okviru katerega se je pod vodstvom komunistov odvijal tudi proces socialistične revolucije. Na drugi strani pa se je pod vodstvom slovenskega klerikalizma in katoliške cerkve, porajal odpor proti osvobodilnemu gibanju, ki je vodil v oboroženo sodelovanje z okupatorjem. Na teh različnih idejnih osnovah se je slovenski narod razdelil, kar je že med vojno imelo tragične posledice. Nasprotnike narodno osvobodilnega boja sedaj označujejo kot protipartizanske borce. Ta oznaka pa je sama po sebi pomanjkljiva, ker prikriva element sodelovanja z okupatorjem. Njihov pojav se tolmači različno. Pogosto slišimo, da so belogardistične enote nastale iz vaških straž, v katere so se povezovali kmetje zaradi obrambe svojih življenj in imetja pred nasiljem partizanov. To trditev povzemajo tudi nekateri zgodovinarji, vendar ni točna. Slovenska kolaboracija je predvsem ideološki produkt. Prvo obsodbo upora okupatorjem je že jeseni leta 1941 izrekel škof Rožman, ki je v svoji pridigi označil nasprotnike italijanskih oblasti za brezbožne tolovaje. Dokumenti o vsebini razgovorov predstavnikov cerkve z italijanskim visokim komisarjem odkrivajo njihove pobude za uničevanje partizanstva. Ohranjen je celo lastnoročni zapis škofa Rožmana o razgovoru z italijanskim generalom Rugierom, ki je škofu dejal: »Vaši fantje nam res veliko pomagajo. Toda to bo zapustilo globoke rane v vašem narodu, ki jih še petdeset let po koncu vojne ne boste mogli zaceliti«. Okupatorji so sicer imeli interes, da izkoristijo idejna nasprotja med Slovenci. Italijani so že sredi meseca julija, leta 1942 ustanovili Prostovoljno protikomunistično milico, MVAC, Nemci pa so po

italijanski kapitulaciji ustanovili slovensko domobranstvo v sestavi policijskih enot SS.

Pirjevec: Kdo je organiziral prve belogardistične enote?

Osolnik: To je bila pravzaprav vojska Slovenske ljudske stranke. Sami so se imenovali Legija smrti. Prva skupina je nastala v Šentjoštu pri Polhovem Gradcu in je krenila proti Dolenjski. Pridružila se ji je nato še druga skupina, ki je prišla iz Mokronoga. V njej so bili tudi četniški oficirji, ki jih je vodil Karel Novak¹³, Mihajlovičev predstavnik v Sloveniji. Pri Novem mestu so se združili in se na svojem pohodu izdajali za partizanski štajerski odred. Kot lažni partizani so vzbudili veliko vznemirjenja med ljudmi, ki niso več mogli ugotavljati, s kom imajo opravka, če se je prikazal s puško. Tudi sam sem močno občutil to negotovost. Poprej sem lahko neoborožen hodil po vaseh in prenočeval kjerkoli, zdaj pa je bila potrebna skrajna previdnost na vsakem koraku. Še posebej so lažni partizani lovili aktiviste OF in jih pobijali.

Pirjevec: Kdaj so se začele organizirati protipartizanske enote?

Osolnik: Ti lažni Štajerci so se na Dolenjskem pojavili junija leta 1942. Tolmačenja zakaj so se ljudje obrnili proti partizanom, pa so različna. Kardelj je v nekem pismu krivdo za to pripisal partizanskim »vojvodam«, ki so na terenu »delali svinjarije«. To naj bi bili nekateri poveljniki partizanskih enot.¹⁴ Ta puhlica prikriva dejstvo, da so nekateri partijski sektaši na osvobojenem ozemlju začeli propagirati in izvajati revolucijo.

Pirjevec: Ali ste že takrat vedeli za levičarske ekscese med partizani?

Osolnik: Ti ekscesi so se pojavljali zlasti v pogostih in nepojasnjenih človeških usmrtitvah. Te so mene, pa tudi druge aktiviste zelo prizadevale tudi zato, ker so nam rušile zaupanje med ljudmi. Na sestanku s člani Izvršnega odbora OF na Frati, blizu Mirne peči, smo opozorili na te pojave. Kidrič je ostro obsodil likvidacije in opozoril je na zahtevo okrožnice OF, da mora o vsaki smrtni kazni odločiti partizansko sodišče, ki ga izbere partizanska enota. Sam sem potem enkrat sodeloval v takšnem razsodišču, ko je šlo za človeka, ki je bil že pred vojno kriminallec, potem

13 Karl Novak (1905–1975), slovenski četniški vojvoda in generalštabni polkovnik.

14 E. Kardelj: »O nekaterih nevarnih pojavih v partizanskih vrstah« in »Odločen boj sektaštvu« (Delo, št. 4, julij 1942); Gl. tudi Zbornik dokumentov in podatkov o-narodnoosvobodilni Vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 3.

pa se je izdajal za partizana in je z orožjem izsiljeval ljudi. Bil je obsojen na smrt in takoj ustreljen. Njegova smrt me je zelo pretresla. Sklenil sem, da nikoli več ne bom sodeloval pri takem dejanju. In res nisem.

Pirjevec: Kaj pa mladi intelektualci, kot je bil Dušan Pirjevec?¹⁵

Osolnik: Pirjevca ne bi rad branil, niti obsojal. Bil je pač izjemen človek, ki ga je mladost zanesla v revolucionarno evforijo. V svoji neizprososti je bil žrtev velike utvare s plemenito vizijo. To se je zgodilo tudi mnogim drugim intelektualcem. Čas v katerem smo dozorevali je bil surov. V revolucionarni ihti je bilo človeško življenje docela podrejeno partiji. To je bil zlasti problem komunistov, še posebej v prvi fazi osvobodilnega boja, ki je zanje pomenila že začetek revolucije.

Pirjevec: So bili glavni partijski aktivisti predvsem španski borci?

Osolnik: Španski borci so uživali v partizanih poseben ugled. Ni jih bilo veliko. A iz Španije so prinesli svoje bojne izkušnje, pa tudi kulturo, zlasti revolucionarne pesmi. Posebno spoštovanje so uživali tudi stari komunisti, ki so bili v Jugoslaviji zaradi svojega prepričanja preganjani in zaprti.

Pirjevec: Kakšen vpliv je imela konferenca CK KPJ v Foči aprila 1942?

Osolnik: Do osvobodilnega boja v Sloveniji je bila zelo kritična. Za zgled so nam postavljali pokrajine, kjer so že imeli velika svobodna ozemlja. Govorili so »Vi imate industrijski proletariat, pa niste v stanju osvoboditi vsaj dela svojega ozemlja.« Potem je Kardelj pisal Titu, da bo kmalu tudi na Gorenjskem svobodno ozemlje, ko bomo zaprli dve dolini. To je vodilo v vstajo v Poljanski in Selški dolini, pa tudi do tragičnega konca z Dražgoško bitko.

Pirjevec: Kako je ostala v vašem spominu velika italijanska ofenziva?

Osolnik: Bila je nepričakovana in strašna. Začela se je 16. julija leta 1942 v Ljubljani, potem pa seje nadaljevala na posameznih prostorskih sektorjih, tako, da so vsakega posebej obkolili in prečistili. Okoli 19. julija sem prišel v Stari Log pod Kočevskim Rogom na sestanek z Borisom Kidričem, ki je že takrat razmišljal, da bi organizirali zbor predstavnikov narodnoosvobodilnih odborov nekje na Dolenjskem.

¹⁵ Dušan Pirjevec – Ahac (1921–1977), slovenski literarni zgodovinar, teoretik in urednik; politični komisar v več partizanskih odredih.

Takrat so po cesti iz Ljubljane proti Kočevju že drveli oklopni avtomobili in tanki, vendar pa še ni bilo jasno, da se bo ta ogromna sila obrnila tudi proti Kočevskemu Rogu. Vrnil sem se na Frato. Grmenje in streljanje se je kmalu slišalo z Roga, v naslednjih dneh pa so prihajali k nam begunci, ki so se uspeli rešili v strahotnih doživetjih. Ljudje, ki so prihajali iz krajev, preko katerih je šla ofenziva, so pripovedovali kakšne strahote so se dogajale. Italijanska vojska je pregledala vsako hišo in celo vsak grm. Pobjivali so moške, požigali hiše in izbirali moške in ženske, pa celo otroke ter jih pošiljali v internacijo. Partizani iz razbitih enot so prihajali na svoje domove popolnoma demoralizirani, tam pa so jih lovili in izdajali domačini. Aktivisti v predelih, ki jih še ni zajela ofenziva, smo poskušali zbirati begunce in jim vračati moralo. Srečna rešitev je bila, da so se takrat začele ustanavljati partizanske brigade, da še ni konec, saj so belogardisti med ljudi vrgli parolo »Konec je s partizani!«. Zelo pomembno je bilo zbrati skupaj vse partizane in začeti ustanavljati brigade, kar je bila predvsem zasluga Aleša Beblerja. Že v zgodnji jeseni sta nastali brigadi Toneta Tomšiča in Matije Gubca.¹⁶

Pirjavec: Ali ste sodelovali pri njenem ustanavljanju?

Osolnik: Sodeloval sem pri ustanavljanju Gubčeve brigade na Trebelnem pri Mokronogu. V brigade so se vključevali tudi aktivisti in prevzemali politične funkcije. Tudi jaz sem želel oditi v vojsko in sem bil že imenovan za namestnika političnega komisarja Tomšičeve brigade, a so me poklicali nazaj na politično delo na terenu. To delo pa je postajalo vedno težje, vedno bolj nevarno. Po vaseh smo med ljudi lahko prihajali samo ponoči in uspeli smo tam, kjer je bilo ustvarjeno človeško zaupanje. Težko je bilo ponoči priti v hišo do ljudi, ki so jim belogardisti ubili gospodarja in ženi zagrozili, da bodo požgali hišo, če bo odprla vrata partizanom. A so nas vseeno sprejemali, lačne in prezeble. Zmagovalo je človeško prijateljstvo in osebno zaupanje. Tega nekateri naši voditelji niso razumeli. Tako nam je na primer Boris Kraigher, kot predstavnik vodstva OF in Partije, ob obisku novomeškega okrožja oponesel, da delamo »kot apostoli, morali pa bi delati kot oblast!«

Bajc: Ste bili vi pri tem, ko ste hodili po hišah, v civilni obleki ali ste imeli partizansko uniformo?

Osolnik: Politični delavci smo hodili v civilnih oblekah, kakršne smo pač imeli. Jaz sem nosil tudi športno jakno. Partizanske uniforme še ni bilo. Borci so bili v civilnih oblekah, v kakršnih so prišli od doma ali so jih naknadno pridobili. Pogo-

¹⁶ 1. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada »Tone Tomšič«, ustanovljena 30. junija 1942 in formirana julija 1942 v Suhi krajini. 4. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada »Matija Gubec«, ustanovljena 4. septembra 1942 na Trebelnem.

sto so uporabljali gasilske uniforme, ali uniforme zaplenjene v borbi. Dogajalo se je tudi, da so ujetnike iz spopadov z Italijani, partizani slekli in jih v spodnjicah poslali domov. Drugače je bilo kasneje, po italijanski kapitulaciji in začetku pomoči s strani zaveznikov.

Bajc: Je že bila prisotna rdeča zvezda?

Osolnik: Ne od začetka. Pravzaprav je niti nismo mogli kje dobiti. Bila pa je na prvih praporih in na številnih partizanskih publikacijah.

Pirjavec: Potem pa seje uveljavila partizanska kapa z zvezdo?

Osolnik: Najprej je bila triglavka¹⁷ in pozneje pilotka.¹⁸

Pirjavec: Ob tedanjih težavah je Tito na Kardeljevo pobudo poslal iz Bosne v Slovenijo nekaj svojih ljudi. Ali se spomnite misije Arse Jovanovića¹⁹?

Osolnik: Bil sem prisoten na sprejemu te skupine oficirjev, ko smo jim pod Trško goro pri Novem mestu priredili novoletni pozdrav. Bili so to hrabri in izkušeni borci. Prinesli so nekaj novega v našo oboroženo borbo. Arso Jovanović je – na primer – takoj nastopil proti pripravam Gubčeve brigade na prezimovanje v skritem taborišču v gozdu. Rekel je: Saj imamo puške. Spali bomo v vaseh in imeli varno stražo! Arso Jovanović je bil za združitev partizanskih enot v velike operativne skupine. S seboj pa je prinesel tudi nekaj oficirskih navad, ki so bile partizanom tuje. Uvedel je posebne oficirske menze, ki jih prej nismo poznali. Poveljniki so vedno obedovali skupaj z borci. Razlika je bila tudi v mentaliteti. Oni so bili navajeni, da so na javnih prireditvah poslušalci prekinjali govornika s klici odobravanja ali ponavljanja že znanih parol. Mislili so, da mi tega ne počnemo, ker nam manjka navdušenja in borbenosti. Arso Jovanović je vzkipel tudi, ko so slišali o nazorski delitvi v vojski. Ti procesi so se začeli že pred dolomitski izjavo. V Zahodno dolenjskem odredu so krščanski socialisti zahtevali v odredu svoj bataljon in ob ustanovitvi Gubčeve brigade so bili trije namestniki politkomisarja glavnega štaba. V vojski je res nemogoče nazorsko razlikovati, ker takoj nastane konflikt, kdo bo šel v težjo akcijo, kdo na

17 Triglavka je bila preprosto partizansko pokrivalo, ozke in podolgovate oblike, značilna za slovenske partizane. Gledano s strani ima tri vrhove, ki simbolizirajo Triglav.

18 Vojaško pokrivalo, ki so ga nosili vojaki Rdeče armade, med jugoslovanskimi partizani pa je bilo znano kot titovka.

19 Arso Jovanović (1907–1948), črnogorski partizan in general; načelnik generalštaba JA (1945–1948).

težje mesto, kdo v borbo... Toda kljub temu je najbrž šlo za nesporazum, saj je Arso mislil, da je prišel za komandanta slovenskih partizanov, v izvršnem odboru pa so rekli: »Poveljnika bomo volili mi in to Slovenca.« Čeprav so bile slabe izkušnje z dotedanjimi poveljniki.

Pirjevec: Ivan Maček se ni izkazal za preveč dobrega poveljnika, kajne?

Osolnik: Niti Luka Leskošek ne. Mogoče je bil Maček skoraj boljši od njega. Znal je bolje zbrati sodelavce okoli sebe, preko katerih je vplival in dirigiral, ampak oba sta bila brez pravih izkušenj.

Bajc: Kaj pa Jaka Avšič²⁰?

Osolnik: Odličen vojak, generalštabni oficir. Partizanski oficirji so sicer gledali nanj v smislu: »On ima še stara pravila vojskovanja, partizanstvo pa je nekaj povsem drugega.« Ko pa je prišla kritična situacija, recimo ob prodoru v Benečijo, so na čelo postavili Avšiča. Tudi, ko so šli na AVNOJ, je skupino vodil Avšič. Da se je kot visoko kvalificirani oficir odcepil od Mihajlovića je bilo pomembno zato, ker so na njegovo odločitev čakali tudi rezervni oficirji, ki so bili zadržani do partizanov, češ kako se bodo ti mulci borili s takšno vojsko. Če smo uspeli dobiti ljudi kot je bil Avšič, potem so sledili tudi drugi. Vem kako smo v novomeškem okrožju pripravljali mobilizacijo oficirjev. Prav za vsakega posebej smo si zadali nalogo, da ga pridobimo.

Pirjevec: Kako seje razpletla kriza z Arsom Jovanovičem? Koliko časa je trajala?

Osolnik: Kar dolgo, do aprila. On je še naredil koncept ofenzive na Suho krajino aprila meseca. Zbrali so vse brigade, da bodo očistile Suho krajino, ampak takrat je že odšel. Bolje sem poznal enega izmed njegovih oficirjev, ki je bil komandant dolenjske operativne cone. Čudovit oficir. Kmalu za Arsom je prišel Ivo Lola Ribar²¹, ki je še manj razumel Osvobodilno fronto. Njemu je pomenila partija vse in je bil kar precej vzvišen. Jaz sem bil takrat sekretar stiškega okrožja, ki je bilo pravzaprav najtežje na Dolenjskem, kasneje pa inštruktor izvršnega odbora za Dolenjsko in on se je tako zviška obnašal, govoril z mano s konja, seveda elegantno napravljen. Kasneje je v pismu Titu opisal, kaj mu v Sloveniji ni bilo všeč. Najprej to, da je sploh obstaja

20 Jaka Avšič (1896–1978), slovenski general, vojaški ataše, veleposlanik in politik.

21 Ivo Lola Ribar (1916–1943), hrvaški komunist in partizanski funkcionar.

Osvobodilna fronta in potem, da smo Slovenci svoje člane AVNOJ-ja imenovali, medtem ko je druge člane izbral centralni komite KPJ. Toda ti so bili izbrani tudi iz vrst nekomunistov.

Pirjevec: Menite, daje do dolomitske izjave prišlo tudi zaradi pritiska vrhovnega štaba, da se Slovenci poenotijo v odporništvo?

Osolnik: Vsekakor. Šlo je za očitno zahtevo vrhovnega štaba in verjetno celo pod vplivom Kominterne. Do stalingrajske bitke se ni namreč nihče prav veliko spraševal, kako bo potekalo življenje po vojni. Komunisti so pač pričakovali, da bo »Sovjetija«.

Pirjevec: Takrat se je tudi veliko govorilo o možnem izkrcanju Britancev na jadranski obali in so se komunisti verjetno bali, da bi se v tem primeru katoliška stran povezala z zahodnimi zavezniki in jih izrinila iz igre?

Osolnik: Takrat se še ni veliko mislilo na izkrcanje zaveznikov v Istri, zaostriili pa so se notranji odnosi v Sloveniji. Protikomunistična ofenziva je bila v silovitem razmahu, pojavljala se je nevarnost, da bo prišlo do razdora znotraj Osvobodilne fronte. Ogrožena je bila prihodnost osvobodilnega gibanja. Zaradi tega je prišlo do Dolomitske izjave. O njeni vsebini in pomenu smo razpravljali na zboru aktivistov OF na Pugledu nad Starim Logom, ob drugi obletnici ustanovitve OF, 27. do 30. aprila 1943. Osnovna tema posvetovanja je bila enotnost OF, med sklepi pa odločitev, da aktivisti ne bomo več delovali kot predstavniki nazorskih skupin, temveč kot glasniki enotnega Izvršnega odbora OF.

Pirjevec: Se je ta sklep potem zares udejanjil?

Osolnik: V glavnem se je. Vendar so se še vedno pojavljali skrajneži na obeh straneh. Nekateri so celo odpadli, kot na primer bivši krščanski socialist Janez Mam – Črtomir²², ki je potem ustanovil svojo bojno skupino, »črno roko«, ki je pobijala partizanske aktiviste.

22 Janez Mam – Črtomir (1913–1945), slovenski vojaški poveljnik; komandant bataljona Dolenjskega odreda in namestnik komandanta Krškega odreda. Po italijanski kapitulaciji je ustanovil t.i. Mirnski četniški odred, sestavljen iz skrivačev, domobrancev in partizanskih ubežnikov, ki je ob pomoči nemških policijskih enot napadal manjše partizanske enote.

Pirjec: Ali ste poleti 1943, ko se je Italija že začela oddaljevati od Nemčije, čutili, da bo prišlo do preobrata? Kako se je takrat razvijalo partizansko gibanje?

Osolnik: Že proti koncu aprila je iz Novega mesta prišlo sporočilo, da se general Guido Cerrutti, komandant pehote v diviziji Isonzo, želi pogovarjati s kom od partizanov. Po naključju se je njegov adjutant, marešalo Mocerino, s tem vprašanjem obrnil na mojo znanko Andrejo Ipavec, mladinsko sekretarko OF v Novem mestu. Previdno se je izognila odgovoru, mene pa je takoj obvestila o tem vprašanju. Moral sem o tem obvestiti Borisa Kidriča, ki je bil takrat politični komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanov. On je ocenil, da bi bil sestanek z italijanskim generalom lahko koristen, kot nekakšno njihovo priznanje da smo redna vojska. Naglasil pa je, da ne pride v poštev nikakršno dogovarjanje, ki bi pomenilo odstopanje od naše borbe proti okupatorjem ali celo sodelovanje z njimi. Pogovarjali bi se lahko le o humanitarnih vprašanjih, na primer o odnosu do ranjencev ali ujetnikov. Kidrič me je hkrati pooblastil, da v tem smislu stopim v stik z generalovim predstavnikom kot pooblaščenec Glavnega štaba slovenskih partizanov.

Pirjec: To pomeni začetek vaše diplomatske dejavnosti?

Osolnik: Takrat nisem mislil na diplomacijo kot poklic. Po koncu vojne pa sem to dogajanje opisal v svoji knjigi »Z ljubeznijo skozi surovi čas« pod naslovom »Diplomacija v gozdu«. ²³ Andreji sem sporočil da se lahko sestanem z Mocerinom in da sem pripravljen na razgovor o reševanju človeških življenj. Italijan je predlagal sestanek v bližini Karteljevega. Tam sem marešalu sporočil, da pristajamo na razgovor o reševanju človeških življenj. Sledilo je obvestilo, da bo sestanek na vrhu klane nad Srebrničami, v bližini Novega mesta. Na srečanje me je spremljala skupina izbranih borcev in, kot rezervni prevajalec, profesor Stane Kraševc - Albin. Cerruti se je pripeljal v odprtem avtomobilu in se pohvalil, da ni fašist in daje storil že marsikatero uslugo partizanom. Po vljudnostnih besedah je izjavil, da bi lahko prenehali s sovražnostmi, če jim mi pustimo ceste in železnice. Odgovoril sem mu, da njegov predlog ne pride v poštev, dokler so oni tukaj kot okupatorji, ki držijo toliko naših ljudi v ječah in taboriščih. Dodal pa sem naš predlog o humanem ravnanju z ranjenci in ujetniki. Ponovil je vseeno svoj prvi predlog in predlagal, da bi se o teh vprašanjih pogovarjal še s kakšnim vojaškim voditeljem. Tako je res prišlo še do novega sestanka na istem kraju, na katerem sta sodelovala tudi Dušan Kveder, namestnik političnega komisarja Glavnega štaba in vodja britanske vojne misije, major William Jones. Cerruti je ponovil svoj predlog in ga poskušal podkrepiti z grožnjo, da bodo sicer uporabili vso svojo silo. Major Jones je na to odločno odvrnil: »Kako pa vi grozite partizanom! Vi ste premagana vojska, partizani pa so del zmagovite zavezniške vojske!« Oglasil se je še Kveder: »Bolj prav bi bilo, da bi se pogovarjali o skupni borbi

23 Založba Borec, Ljubljana, 1989; dopolnjena izdaja Založba Goga, Novo mesto, 2010.

proti nacizmu, ki bo kmalu tudi vaš okupator.« General Cerruti je ogorčen zapustil sestanek. Ponovno sem ga srečal 9. septembra v Novem mestu po kapitulaciji Italije, ko je prišel na pogovor o predaji italijanske vojske.

Bajc: Ob kapitulaciji pa vam je predal precej orožja, kajne?

Osolnik: Moral ga je predati, saj je razorožitev italijanske vojske bila obvezna po sporazumu s protifašističnimi zavezniki. Zavedal se je, da smo mi partizani legitimni predstavniki slovenskega naroda. Lado Ambrožič, ki je bil takrat komandant Devetega korpusa, mi je kasneje povedal, da se je pred nemško ofenzivo na Primorskem, nekega dne Cerruti pojavil s skupino častnikov pred njegovim štabom in se prijavil za borbo proti Nemcem. Potem je bil med nemško ofenzivo ujet in je prišel v nacistično taborišče, od koder se je menda vrnil zelo bolan. Bajc ga v Italiji omenjajo med oficirji generala Badoglija, ki so prvi predvideli propad fašizma.

Bajc: Ali ste poleg stikov z majorjem Jonesom imeli tudi stike z drugimi predstavniki zavezniških misij?

Osolnik: Nisem imel priložnosti za to. Pred koncem vojne pa sem imel v Beli krajini priložnost prisostvovati prireditvam, na katerih so sodelovali tudi zavezniški predstavniki. Padlo mi je v oči, da so tudi sovjetski predstavniki ignorirali naše vzklikanje, »Trstje naš!«.

Pirjevec: V dokumentih in pismih iz tega obdobja, ki so jih pošiljali slovenski kolaboracionisti londonski vladi v izgnanstvu ali v Vatikan, se večkrat omenja, da se znotraj samega partizanskega gibanja pojavljata dve struji. Ena stalinistična in druga trockistična. Je v tem kaj resnice?

Osolnik: Očitek o prisotnosti trockizma v našem gibanju so uporabili Rusi v obtožbah po vojni, ker je bil to tudi sicer način njihovega obsojanja nasprotnikov. To so poskušali podtakniti tudi našim komunistom, ki so kdaj bivali v Parizu, na primer Borisu Kidriču, dejansko pa v Sloveniji nismo imeli nikakršnih problemov s trockizmom.

Pirjevec: V dokumentih je moč zaslediti, kako so nasprotniki obtoževali partizane, da so se takoj povezali z Italijani, ki so bili potem zaslužni za osvojitve Turjaka in Grčaric. Kako to komentirate?

Osolnik: Ta trditev je popolnoma nesmiselna. Partizani se nismo nikoli povezovali z Italijani ali bili deležni njihovih uslug. Očitajo nam na primer, da smo od Italijanov dobili zimsko pomoč v dveh železniških vagonih, kot darilo generala Cerrutija. Res nam je v zimi leta 1942 prišla po železnici pomoč, vendar je to bila zasluga zavednih delavcev na železnici, ki so v sodelovanju z ljubljansko organizacijo opravili prevoz zimске pomoči partizanom. Zavedni Ljubljčanani so namreč zbrali v ta namen velik kup zimskih oblačil in obutve, pa tudi drugih življenjskih potrebščin. Bil sem navzoč na sprejemu takšne pošiljke na Mimi in deležen radosti partizanov in partizank, ko so sredi noči hiteli dragoceni tovor nakladati na kmečke vozove, že pripravljene izven železniške postaje na Mirni. Ljubljanska organizacija OF je poslala zimska oblačila, obutev in druge življenjske potrebščine, kar je bilo vse zbrano v akciji zimске pomoči med zavednimi Ljubljčanani. Bil sem osebno navzoč v razgovorih o prihodu te pošiljke in o načinu, kako bodo vagoni vozniki skrivaj raztovorili in odpeljali.

Pirjec: Na kakšen način so torej Italijani sodelovali pri zavzetju Turjaka?

Osolnik: Uporabili smo samo njihovo orožje, ki so ga zapustili ob kapitulaciji. Najpomembnejši so bili topovi, ki so ostali na polju ob cesti med Ribnico in Kočevjem. Toda bili so neuporabni, ker so jim manjkale udarne igle. Dušan Švara – Dule, komandant Prešernove brigade, ki je vodil napad na Turjak, je zadržal italijanske oficirje in jim kot pogoj za izpustitev postavil nalogo, da najdejo igle in usposobijo topove za uporabo. Res so to naredili in pripeljali topove pred grajsko obzidje. Njihov strel je imel močan psihološki učinek na branilce gradu in je pospešil njihovo predajo partizanom. Zajeti ujetniki so bili razočarani, ker so jim bili njihovi voditelji obljubljali pomoč Angležev, ki naj bi se izkrcali v Istri. Angležev pa ni bilo, niti nemške pomoči iz bližnje Ljubljane, ki je mogoče prav zato izostala.

Pirjec: Ali ste imeli tudi vi ob kapitulaciji Italije opravka z vaškimi stražami?

Osolnik: Do takrat so vaške straže že prerasle v protikomunistično milico, ki so jo Italijani oboroževali in uporabljali kot pomožno vojsko. Ko je Italija položila orožje, so ostali brez gospodarja. V Novem mestu jih je bilo več kakor tisoč. Zavedali so se, da ne morejo prevzeti oblasti, ker nimajo podpore prebivalstva. Zato so se nekateri odločili za odhod proti Kostanjevici in vključitev v nemško vojsko, drugi pa so se napotili proti Ljubljani in ustavili na zbornem mestu v Turjaku. Slovenski četniki so pričakovali prihod večje skupine četnikov iz Srbije in so se utaborili v Grčaricah. Partizani so zavzeli obe postojanki. Okoli 500 pripadnikov vaških straž iz postojank v stiškem okrožju, kjer so delovali moji bivši sodelavci, pa se je pod vodstvom svojega komandanta predalo partizanom. Nihče od njih ni bil ubit. Kdor se

je odločil za vstop med partizane, je lahko zadržal orožje, drugi pa so bili izpuščeni domov z opozorilom, da ne smejo več prijeti za orožje okupatorjev.

Pirjevec: Ustavimo se pri Kočevskem zboru, kjer ste kot delovni predsednik odigrali pomembno vlogo. Kako je prišlo do tega, da so imenovali tako mladega človeka na tako pomembno funkcijo?

Osolnik: Že pred tem sem opravljal pomembne naloge v osvobodilnem gibanju. Bil sem član poverjenišтва Izvršnega odbora OF v Ljubljanski pokrajini, bil sem inštruktor IO OF za Dolenjsko, Kočevsko in Belo krajino. Po kapitulaciji Italije sem bil imenovan za sekretarja Upravne komisije za osvobojeno ozemlje, na katero je Izvršni odbor prenesel reševanje vseh praktičnih problemov življenja na tem obkoljenem prostoru. V nobeni drugi pokrajini niso imeli takšnega strokovnega telesa, verjetno zaradi pomanjkanja strokovnega kadra. V moji komisiji je delovalo skoraj 30 pravnikov, inženjerjev in profesorjev, prostovoljcev iz Ljubljane.

Pirjevec: Kako vam je uspelo prehraniti tako veliko množico ljudi?

Osolnik: Če mislite na prehrano 600 udeležencev Zbora, moram reči, da je to bila velika skrb kočevskih aktivistov, ki so zbirali živež po vsem njihovem okrožju. Akcijo je vodila njihova gospodarska komisija. Res so se izkazali. O prehrani na splošno pa moram povedati, da je na osvobojenem ozemlju predstavljala težak problem. Na tem obkoljenem prostoru je zmanjkovalo osnovnih življenjskih potrebščin, zlasti hrane in soli. Treba pa je bilo prehraniti civilno prebivalstvo in vojsko. Za plačevanje smo že uporabljali denar, partizanske bone, natisnjene po predlogi slikarja Božidarja Jakca. Na srečo je partizanskim enotam že začela prihajati tudi pomoč zaveznikov in njihovih letal. Med pripravami na kočevski zbor je bilo treba poskrbeti tudi za prihod udeležencev in njihovo nastanitev. Imeli smo več sprejemnih postojank od koder so skupine delegatov vozile v Kočevje stalne konjske zaprege. Prenočišča pa so udeleženci Zbora imeli v zapuščenih hišah Kočevjarjev.

Pirjevec: So prišli udeleženci tudi iz avstrijske Koroške?

Osolnik: Od tam je prišla delegacija, ki jo je vodil inženir Pavle Žaucer²⁴, sekretar Pokrajinskega odbora OF za slovensko Koroško. Prihod nekaterih Primorcev je bil zaradi ofenzive onemogočen in so prišli v glavnem le tisti iz notranjskega konca,

²⁴ Pavle Žaucer- Matjaž (1914–1986), slovenski agronom in politični delavec.

ki jih je vodil moj stric Jože Grahor. Sicer pa so bili na Zboru zastopani Slovenci s celotnega slovenskega etničnega prostora. To je bila že prava združena Slovenija.

Pirjevec: Kaj nam lahko poveste o nenavadni situaciji v zvezi s priključitvijo Primorske? Kočevski zbor je namreč to odločitev potrdil, v javnost pa ni prišla.

Osolnik: Na Kočevskem zboru je sodelovala zaradi nemške ofenzive okrnjena skupina primorskih odposlancev. Vodil jo je Jože Grahor, odposlanec iz brkinskega okrožja, zaveden Slovenec, ki so ga bili Italijani internirali na Liparske otoke. DrugEGA dne zasedanja je na začetku seje dobil besedo in ko je stopil na govorniški oder, so ga poslanci navdušeno pozdravili. Očitno ganjen je spregovoril. V imenu vseh Primorcev se je zahvalil za osvoboditev izpod italijanskega fašizma. Rekel je: »Vaša borba nas je rešila strašnega trpljenja!« V oči so mu stopile solze, dvorana pa mu je odgovorila z živahnim ploskanjem. Uspel je samo še ponoviti besedo »Hvala«, potem pa je kar končal svoj pozdrav. Ko je odšel z odra, je Kidrič skočil pokonci in rekel: »Predlagam, da potrdimo sklep Vrhovnega plenuma OF z dne 16. septembra, o priključitvi Primorske k Sloveniji in Jugoslaviji.« Poslanci in poslanke so vstali in burno zaploskali. Tistega navdušenja ne bom nikoli pozabil. Jaz sem kot delovni predsednik, samo še ugotovil, da je bil Kidričev predlog sprejet soglasno. Kmalu po zaključku Zbora je prišlo do preboja partizanske obrambe. Hitler je namreč izdal povelje feldmaršalu Rommlu naj uniči partizansko ozemlje, ker je tukaj pričakoval angleško izkrcanje. Tako se je objava sklepov zasedanja Zbora zakasnila. Toda, ko so bili objavljeni, mi je padlo v oči, da med njimi ni sklepa o priključitvi slovenskega Primorja in podatka, da smo bili na Zboru poimensko izvoljeni tudi namestniki članov delegacije za Avnoj. Nikoli ni bilo pojasnila zakaj se je to zgodilo. Vendar so sklep kočevskega zbora o priključitvi Primorske, potrdili na predlog hrvaških udeležencev na drugem zasedanju Avnoja v Jajcu, 29. novembra 1943, hkrati s podobnim njihovim predlogom o priključitvi hrvaškega Primorja in otokov k Hrvaški.

Pirjevec: Mislite, da je imel prste vmes Kardelj?

Osolnik: To je zelo verjetno. Kardelj je namreč vzdrževal stike z voditelji italijanske komunistične partije, pa tudi zvezo z Dimitrovim²⁵ v Moskvi. Vodstvo KP Italije je protestiralo proti sklepom o priključitvi, Sovjeti pa so opozarjali, da je spreminjanje meja nezaželeno in da se bo o teh vprašanih odločalo po vojni na mednarodnih pogajanjih. Kardelj se je gotovo zavedal, da je za Moskvo stanje v italijanskem delavskem gibanju zelo pomembno, zato je skušal prikriti sporne odločitve.

25 Georgi Dimitrov Mihajlov (1882–1949), bolgarski marksistični teoretik in politik. Vodja Kominterne med letoma 1934 in 1943.

Pirjevec: Torej bi lahko rekli, daje Kočevski zbor naredil takšen korak k preoblikovanju v novo oblast, kot ga je potem naredil tudi AVNOJ?

Osolnik: Kočevski Zbor je bil prvi narodni zbor te vrste v Jugoslaviji. Uzakoni je novo ljudsko oblast, ki je nastala v narodno osvobodilnem boju na temeljih neposredne ljudske demokracije. Zbor je hkrati pomenil priznanje suverenosti slovenskega naroda. Tako smo Slovenci na drugem zasedanju Avnoja vstopili v prenovljeno Jugoslavijo z lastno republiko in pravico do samoodločbe.

Pirjevec: Ali je bila to zavestna usmeritev ali je situacija sama po sebi narekovala takšne rešitve?

Osolnik: Oboje hkrati. Mnogo je bilo spontanega, ves čas pa je bil prisoten močan usmerjevalni vpliv Komunistične partije. Znano je, da Slovenci pred drugo svetovno vojno v Kraljevini Jugoslaviji nismo bili priznani kot narod. Dodeljen nam je bil le status administrativne enote, Dravska banovina. Narodno osvobodilno gibanje si je zastavilo nalogo, da izbori slovenskemu narodu suverenost in enakopravnost. To pa je zahtevalo tudi preureditev skupne države narodov Jugoslavije. Na kočevskem zboru so bili postavljeni temelji slovenske državnosti, Slovenci pa takrat še nismo imeli nobene realne možnosti da bi zasnovali popolnoma samostojno državo. V Kočevju je bila izvoljena delegacija, ki je na zasedanju Avnoja podprla razglasitev Jugoslavije v federativno državo s šestimi republikami kot federalnimi enotami. V vsem tem dogajanju pa je prihajala do izraza vodilna vloga Komunistične partije, vendar se je njen projekt v času vojne ujema z nacionalnim interesom. Že na zasedanju Avnoja v Jajcu pa so se pokazale tudi razlike med republikami.

Pirjevec: Že v tem času?

Osolnik: Da, že v Jajcu. Spominjam se, da se je ob tolmačenju avnojskih sklepov pojavilo tudi vprašanje, zakaj je bila sprejeta federativna, ne pa konfederalna ureditev Jugoslavije. Odgovor je bil, da je nejasno vprašanje republiških meja in republike Bosne, ki si jo delijo Srbi in Hrvati. Slovenci smo edini v deklaraciji o združitvi zapisali, da pravica do samoodločbe vsebuje tudi pravico do odcepitve iz skupne države. Sicer takrat to vprašanje še ni bilo aktualno, niti zaželeno, ker je vse težilo k centralizaciji. Le na prvem kongresu slovenskih pravnikov, na Suhorju v Beli krajini, teden dni po kočevskem zboru, so potrdili stališče, da ni suverenosti brez pravice do odcepitve! Vedno se mora tudi vrhovna oblast zavedati, da obstaja ta možnost in se mora truditi, da se je ljudje ne bodo prisiljeni poslužiti.«

Bajc: Kako je ta dokument komentiral Tito, če je bil z njim sploh seznanjen?

Osolnik: Ni mi znano. Sodeloval pa sem pri sprejemu te deklaracije na prvem zasedanju SNOS, slovenskega parlamenta, 19. februarja 1943 v Črnomlju. Tam je sprožilo nesoglasje drugo vprašanje v zvezi s pojmovanjem človekovih pravic. Sprejeli smo resolucijo, ki bi jo lahko poimenovali resolucija o človekovih pravicah. Govorila je o tem, da morajo biti državljanom zagotovljene osnovne demokratične pravice: svoboda govora, svoboda veroizpovedi, pravica do združevanja, nedotakljivost stanovanja itd. Ko je bila resolucija izglasovana, je Kardelj spremenil njen naslov, iz resolucije o pravicah človeka v resolucijo o pravicah slovenskega ljudstva. Pod mizo je listek s tem popravkom romal od Kardelja do Kidriča in predlagateljev, končno pa je obveljalo Kardeljevo stališče, da gre za pravice slovenskega ljudstva, ki zajemajo tudi individualne pravice slovenskega človeka, oziroma državljana.

Pirjevec: Kakšne so bile vaše zadolžitve proti koncu vojne, leta 1944 in 1945?

Osolnik: Na zasedanju SNOS-a v Črnomlju je bila Upravna komisija, ki sem jo do takrat vodil, ukinjena in njeno delo so prevzeli odseki SNOS-a, zarodki bodočih ministrstev. Mene pa je Kidrič obvestil, da bom poslan na politično delo na Gorenjskem. Na zasedanju so poročilo o upravnem delovanju sprejeli z odobravanjem in sprožilo je tudi največ diskusij. To mi je pomenilo zadoščenje, čeprav si nisem znal pojasniti razloga za mojo premestitev na Gorenjsko, ki mi je povsem neznana. Kidrič mi je sicer zagotavljal, da me pošiljajo na Gorenjsko zato, da bom tam prevzel vodstvo pokrajinskega komiteja in da bom prenesel dragocene izkušnje iz dosedanjega dela. To ni moglo povsem pomiriti mojega občutka grenkobe, vendar sem odločitev sprejel brez besedice ugovora. Obdržal sem v sebi tudi dejstvo, da z ženo, ki sem jo spoznal v partizanih, pričakujeva rojstvo najinega otroka v bližnji prihodnosti. Na Gorenjsko sem odšel le dan po rojstvu otroka, v začetku meseca marca. Na pot sem šel s kurirsko zvezo preko Primorske. Na Gorenjskem sem bil najprej član Pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko, potem njegov sekretar in sekretar gorenjskega Pokrajinskega odbora OF. Nikoli mi ne bo žal leta, ki sem ga preživel na Gorenjskem. Tukaj so bili pogoji za delo izredno težki, ker so nacisti popolnoma obvladali pokrajino. Toda prav zato je bilo tam še pravo, tovariško partizanstvo. Sredi maja 1944 smo imeli na Jelovici veliko zborovanje aktivistov, na katerem smo izvolili Pokrajinski odbor OF, v katerem sta bila tudi dva krščanska socialista. Ker so Nemci prepovedali slovenski jezik in slovenske šole, smo politično delovanje povezali s kulturnim. V skritih tiskarnah smo tiskali pesniške zbirke, abecednik in gorenjske časopise. V gorenjski tehniko v Davči je nastala jubilejna izdaja Prešernove Zdravljice, ki je pravi čudež partizanskega tiskarstva v tako težkih razmerah. Jeseni leta 1944, ko so zavezniki priznali partizansko vojsko za redno vojsko Jugoslavije in so iz Londona pozivali k pristopu v osvobodilno gibanje. Takrat smo na Gorenjskem

imeli velik priliv prostovoljcev, ki smo jih večinoma pošiljali v Deveti korpus na Primorsko. Povsem smo odpravili mejo, ki je nekoč delila obe pokrajini in smo tako praktično potrjevali njuno združitev. Nepričakovano pa so se začele moje težave z organi oblasti na Dolenjskem. Iz raznih forumov in upravnih organov so prihajale na Gorenjsko zahteve, ki so bile v naših razmerah neizvedljive. Šlo je za razne neizvedljive popise in poročila, ki jih zato nismo izvajali. Birokrati v novi oblasti pa so nam to očitali in nas tožarili na političnih forumih. Morda je tudi to bil razlog, da sem bil sredi meseca marca leta 1945 odpoklican in sem zapustil Gorenjsko, ki mi je v letu mojega delovanja zares zelo prirasla k srcu.

Pirjevec: Ali je bila v partizanih spolnost tabu? Ste imeli zaradi otroka kakšne težave?

Osolnik: Na začetku je bilo zelo strogo, ker je bil tudi naš položaj takšen. Na svobodnem ozemlju pa se je življenje normaliziralo tudi v tem pogledu. Sčasoma je prišlo tudi do partizanskih porok, ki so jih opravljali politični komisarji. V Kočevskem Rogu je bila poleg skritih partizanskih bolnišnic tudi porodnišnica. Bile so sicer težave zaradi pomanjkanja prehrane in opreme za novorojenčke, toda tudi to je reševala človeška dobrotta civilnega prebivalstva. Zaradi otroka nisem imel nobenih posebnih težav s strani nadrejenih, doživljal pa sem človeško stisko ob dejstvu, da sem že dan po rojstvu svojega otroka moral oditi v neznano.

Pirjevec: Potem pa ste takoj odšli na Gorenjsko?

Osolnik: Seveda. Potoval sem s kurirji po njihovi ustaljeni poti do podnožja Nanosa in naprej do Trnovskega gozda in vasice nad Gornjo Trebušo, kjer so imeli svoje bivališče člani primorskega Pokrajinskega odbor OF. Tam sem se zadržal dan ali dva, potem pa sem čez Cerkno nadaljeval pot na Gorenjsko.

Pirjevec: Kje na Gorenjskem seje nahajal pokrajinski odbor?

Osolnik: Trenutno je imel skrito barako v gozdu pod Dražgoško goro. Tam je bival v strogi konspiraciji. Po izdaji v zaščitni četi se je preselil na samotno kmetijo v Davči. Poleti pa smo se preselili v barake na Blegošu, na koncu vojaške ceste pod njegovim vrhom.

Pirjevec: Partizansko gibanje je bilo tedaj na Gorenjskem relativno močno razvito?

Osolnik: Res je bilo razvito, pa tudi zelo ranljivo. Nacistični Gestapo je uspel ustrahovati prebivalstvo in razviti mrežo svojih sodelavcev in ovaduhov. Razvitost cest je omogočala hitro posredovanje nemške vojske in policije, kjerkoli so se pokazali partizani ali aktivisti OF. Osvobodilno gibanje je bilo prisiljeno na skrajno previdnost, vendar je uspevalo širiti resnico o dogajanju v svetu in zaupanje v zmago protifašističnega zavezništva. Organizacijo osvobodilnega gibanja so pravzaprav vodili komunisti, ki so jim ljudje najbolj zaupali. Glavno vlogo je imel Oblastni komite Komunistične partije za Gorenjsko. Pokrajinski odbor OF smo izvolili šele sredi maja 1944 in začeli krepiti mrežo OF. Gestapo je uporabljal vse mogoče ukane, da je sejal nezaupanje med ljudi in odkrival nasprotnike nacističnega režima. Pri tem je bil posebno spreten šef gorenjskega Gestapa Rozumek, ki se je izdajal za prijatelja Slovencev in je uspeval prevarati celo nekatere civilne in vojaške osebnosti. Njegovo mefistovsko vlogo je opisal pisatelj Tone Svetina v svoji znameniti knjigi Ukana. Hitler je Gorenjsko in slovensko Primorje štel za poslednjo obrambno linijo in je še meseca marca leta 1945 izvedel silovito vojaško ofenzivo na tem prostoru. Neposredno pred začetkom ofenzive sem bil poklican, naj se takoj vrnem na osvobojeno ozemlje v Črnomelj. Tja sem prišel sredi marca 1945.

Pirjevec: Kako ste dočakali konec vojne?

Osolnik: V Črnomlju sem najprej skoraj 14 dni čakal, kaj se mi obeta, potem pa sem dobil obvestilo, da bom prevzel uredništvo partijskega glasila Ljudska pravica. Uredništvo je delovalo v vili »Pod smreko«. Člani redakcije so bili sami simpatični kulturni delavci. Med njimi sta bila pisatelja Miško Kranjec²⁶ in Ignac Koprivec²⁷, moj namestnik pa je bil Bojan Štih²⁸. Nad vsemi je bedel šef agit-propa Lado Kozak²⁹. Užival sem v debatah te družine in sodeloval v pripravi prve številke. Potem me je spet doletelo presenečenje. Sporočili so mi, da se moram pridružiti ekipi članov SNOS-a, ki je bila poslana v Prekmurje, kjer je ruska vojska že osvobodila Mursko Soboto. Naloga ekipe je bila vzpostaviti tam slovensko ljudsko oblast. Potoval sem z neko skupino v Dalmacijo do Zadra, nato z avionom do Beograda in nato z avtomobilom mimo bolgarskih enot do Sobote. Tja sem potoval z generalom Ladom Ambrožičem. Ko smo izvedeli, da je Nemčija kapitulirala, sva se skupaj odpeljala v Maribor in prišla tja med prvimi bolgarskimi enotami 9. maja popoldne. Ambrožič se je takoj lotil vojaških vprašanj, mene pa je doletela čast, da sem v imenu SNOS-a

26 Miško Kranjec (1908–1983), slovenski pisatelj, urednik in kulturni delavec.

27 Ignac Koprivec (1907–1980), slovenski pisatelj, novinar in urednik.

28 Bojan Štih (1923–1986), slovenski gledališki kritik, esejist in urednik.

29 Vlado Kozak (1907–1985), slovenski publicist in politik.

zvečer z balkona na rotovžu zbrani množici čestital in zaželel vso srečo v svobodi. Čez dva dni sem se z zaplenjenim avtomobilom in šoferjem odpeljal v Ljubljano, naslednji dan pa v Novo mesto do mojih staršev.

Pirjevec: Kateri dan je bil to?

Osolnik: 13. maj 1945. Na ta dan sem s starši dočakal konec druge svetovne vojne, konec partizanstva in moj rojstni dan, pa tudi konec moje mladosti.

Pirjevec: Opišite prosim začetek vaše diplomatske poti po vojni.

Osolnik: Na diplomatsko delo nisem prišel zato, da bi to postal moj življenjski poklic. V Avstrijo sem bil poslan, ko so se začela mednarodna pogajanja o prihodnosti Avstrije in s tem tudi koroških Slovencev. Pred koncem leta 1946 sem končal zaposlitev kot sekretar novomeškega okrožnega odbora, ker so bila okrožja ukinjena. Poklicali so me v Ljubljano na pogovor o novem delu. Tam me je sprejel Edvard Kardelj, takratni zunanji minister v jugoslovanski vladi. Povedal mi je da bo v začetku januarja v Londonu konferenca pomočnikov zunanjih ministrov, ki naj bi pripravila osnutek državne pogodbe Avstriji. Naša vlada je sklenila, da bo na tem sestanku predložila spremembo meje in priključitev Koroške k Jugoslaviji, da bi se tako prenehalo ponemčevanje koroških Slovencev in preprečilo njihovo popolno uničenje. Pojasnjeval je, da bo zato zelo pomembno, kako bodo to zahtevo sprejeli na Koroškem, pa tudi v Jugoslaviji in v mednarodni javnosti, kjer problem koroških Slovencev še ni dovolj poznan. Zato naj bi odšel na Dunaj, da bi naši vojni misiji in Pokrajinskemu odboru OF v Celovcu pomagal pri obveščanju javnosti, kot dopisnik Tanjuga, Telegrafске agencije nove Jugoslavije. Čeprav sem se zavedal, da to popolnoma spreminja moje osebne in družinske načrte, sem njegov predlog sprejel, v prepričanju, da gre res za zgodovinsko priložnost osvoboditve koroških Slovencev.

Pirjevec: Ali so vas najprej poslali Beograd?

Osolnik: Da. Še istega dne sem se z vlakom odpeljal v Beograd, da bi se srečal s strokovno ekipo, ki je pripravila argumentacijo za bližnjo konferenco. Obisk pa sem začel pri prijatelju, dr. Joži Vilfanu, pomočniku zunanjega ministra, ki se je pripravljal na odhod v London.

Pirjevec: Ali so v vaši ekipi sodelovali tudi zgodovinarji?

Osolnik: Seveda, trije univerzitetni profesorji zgodovine: Fran Zwitter, Bogo Grafenauer in Janko Pleterški. S pripravami so začeli že med vojno kot člani Znanstvenega inštituta pri Izvršnem odboru OF, ki je bil ustanovljen v začetku leta 1944. Ekipa je pripravila ves material za ambasade na Dunaju v štirih tujih jezikih, tako, da sem se tja odpeljal iz Beograda kar zelo obložen.

Pirjevec: Ali ste znali nemško?

Osolnik: V gimnaziji sem imel šest let nemščine. Manjkalo mi je sicer govorne prakse, toda imel sem dobro podlago, da sem to hitro nadoknadil.

Pirjevec: Kakšni so bili vaši prvi vtisi o usodi jugoslovanskih zahtev?

Osolnik: Ne preveč obetavni. Vodja naše vojne misije je bil France Hočevar³⁰ iz Novega mesta, moj dobri znanec in prijatelj. Pripovedoval mi je o tem, kakšna je atmosfera v avstrijski politiki. Avstrijci dokazujejo, da niso bili v vojni sodelavci nacistične Nemčije, temveč prva žrtev nacizma. Prav tiste dni je v glasilu socialistične stranke izšel članek, da mora Avstrija postaviti na dnevni red vprašanje vrnitve Maribora in Južne Štajerske. Hočevar mi je pripovedoval, da se Avstrijci sklicujejo tudi na Stalina, da jim je obljubil ohranitev starih meja. Kako je prišlo do tega? Rusi so ob koncu vojne zajeli predvojnega predsednika, socialista dr. Rennerja³¹, potem pa so ga predlagali za prvega povojnega predsednika Avstrije. On je to nalogo sprejel. Ob neki svečanosti v Sovjetski zvezi je Stalinu poslal čestitko in ga ob enem zaprosil, da naj bi se Sovjetska zveza zavzela za ohranitev avstrijske integritete. Stalin je menda na to odgovoril, da bo integriteta Avstrije tudi njegova skrb. To naj bi pomenilo, da Rusi ne bodo podprli spremembe avstrijske meje s Slovenijo. Značilno je bilo tudi to, da je avstrijska komunistična stranka v začetku prikrito, potem pa javno, nastopila proti zahtevam Jugoslavije. V ruski coni Dunaja, kjer mi je naše predstavništvo našlo stanovanje, je delovalo uredništvo Koroškega vestnika, ki se je moralo preseliti iz Celovca zaradi pritiska tamkajšnjih oblasti. Časopis so tudi tiskali na Dunaju. Želel sem se čim prej srečati z aktivisti Pokrajinskega odbora za Koroško, ki so zdaj delovali pod angleško okupacijsko oblastjo. Ker še nisem imel britanskega dovoljenja za obisk Celovca, sem povabil člane ožjega Pokrajinskega odbora da so prišli na Dunaj na pogovor. Bili so polni navdušenja za podporo priključitvi in so me vabili, naj pridem čim prej v Celovec na njihove številne prireditve. Trajalo je kar nekaj časa, da sem dobil potrebne dokumente. Povedali so, da britanske oblasti formalno izražajo svojo nevtralnost, v resnici pa preganjajo in celo zapirajo aktiviste OF. Vse

30 France Hočevar (1913–1992), slovenski pravnik, partizanski častnik in diplomat.

31 Karl Renner (1870–1950), avstrijski pravnik in politik, kancler Avstrije v letih 1918–1920 in 1945.

tiste, ki niso bili rojeni na Koroškem so izgnali iz dežele. Za potovanje v Celovec preko ameriške in francoske cone sem moral od vsakega njihovega predstavništva dobiti potrebno dovolilnico. Zato sem šele ob koncu meseca januarja prispel v Celovec. Prijatelji so mi našli privatno sobo pri neki družini avstrijskega uradnika, kje zdaj ostal brez službe.

Ramšak: Ali vam niso priskrbeli varnejšega kraja za bivanje?

Osolnik: Njihova rešitev je bila kar dobra. Tako sem bi najmanj izpostavljen kontroli oblasti. Lastniki stanovanja pa so mi bili hvaležni, da sem jim materialno pomagal. Šele v začetku junija so mi našli stanovanje pri slovenski družini Čerbec v Logu ob Vrbskem jezeru, v počitniški hišici ob jezeru. Novo stanovanje je bilo udobno, tja pa sem lahko povabil svoje prijatelje iz pokrajinskega aktiva, pa tudi druge znance in predstavnike britanskih oblasti.

Pirjavec: Ali so se Slovenci na Koroškem že takrat razklali na dva tabora?

Osolnik: Bili so že razklani, predlog o priključitvi Koroške k Jugoslaviji pa jih je razklal še bolj. Za priključitev so se opredeljevali Slovenci, ki so bili žrtve nacističnega preganjanja in ki so spoštovali partizanski narodno osvobodilni boj in socialistično ureditev Slovenije. Podprli pa so združitev z matičnim narodom tudi nekateri drugi zavedni Slovenci. Med njimi je bil ugledni profesor Joško Tišler³². On mi je povedal v spontanem pogovoru ob jezeru, zakaj kot nekomunist podpira priključitev. Pred začetkom vojne je v Sloveniji obiskal svojega prijatelja, uglednega državnika, dr. Antona Korošca, da sliši njegovo mnenje o tem, kaj čaka Jugoslavijo in koroške Slovence. Korošec mu je odgovoril: »Ne vemo, kaj nas čaka. Lahko se celo zgodi, da bo Jugoslavija prišla pod Ruse. Toda zapomni si, kamor bo šla Jugoslavija, tja pojdite tudi vi, sicer vas več ne bo«. Tega so se verjetno držali tudi slovenski duhovniki na Koroškem, saj je 54 duhovnikov podpisalo njihovo spomenico o podpori zahtevam Jugoslavije. Priključitev so odbijali nekateri izobraženci ker niso verjeli v realno možnost te zahteve, zlasti pa klerikalni, protikomunistični krogi. Te so podpirale tudi britanske oblasti. Angleška služba je začela izdajati časopis v slovenskem jeziku, z naslovom Slovenska kronika. Urejali so jo slovenski emigranti, med njimi profesor Vinko Beličič³³ iz Bele Krajine, ki je študiral v novomeški gimnaziji. Časopis se je izogibal vsake besedice o aktualni politiki in se je držal nekakšne avstro-ogrske, čitalniške romantike.

³² Joško Tischler (1902–1979), koroški slovenski šolnik in politik.

³³ Vinko Beličič (1913–1999), slovenski pesnik, pisatelj, prevajalec in publicist.

Pirjevec: Kakšne so bile takrat ozemeljske zahteve Jugoslavije?

Osolnik: Jugoslavija je pravzaprav zahtevala ozemlje, ki je bilo predmet plebiscita leta 1920, po prvi svetovni vojni. Segalo je do najskrajnejše slovenske vasi, oziroma krajev z uporabo slovenskega jezika. Zajemalo je verjetno okoli 80.000 prebivalcev. Njihovo število je namreč težko določljivo, ker se je z leti naglo spreminjalo. Število so v Beogradu in v dokumentih preveč napihnili, vendar je etnični material za konferenco točno prikazal demografski razvoj. V letu 1881 je bilo po civilnem in cerkvenem štetju 120.000 Slovencev. Po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji pa so na uradnem popisu leta 1938 našteali le še 34.000 Slovencev. Ponemčevanje se je potem nadaljevalo še hitreje in se je med vojno spremenilo tudi v fizično iztrebljanje. Teritorialne zahteve Jugoslavije so se kasneje, pod pritiskom drugih udeležencev mednarodnih pogajanj o Avstriji, zmanjševale vse do končne zahteve, ki se je omejlja zgolj na upravljanje dveh elektrarn na reki Dravi. Ozemeljske zahteve je Jugoslavija zamenjala z zahtevo po pravni ureditvi Avstrije, ki bo spoštovala slovensko in hrvaško manjšino in demokratične pravice njunih pripadnikov. To je prišlo v končno besedilo Avstrijske državne pogodbe, ki pa je še dolgo morala čakati na sprejem. Jaz pa sem bil že jeseni 1947 odpoklican iz Avstrije.

Ramšak: Očitno vaša aktivnost ni bila zaman?

Osolnik: Ne vem kaj bi rekel. Ko sem se vrnil v Ljubljano, sem na nekem sprejemu srečal Kardelja in ga vprašal, ali so mu na ministrskem sestanku v Moskvi kaj pomagali dokumenti, deklaracije in brzojavke, ki smo mu jih pošiljali iz Koroške. On pa mi je odgovoril: »Veš kaj mi je rekel minister Višinski? Vse to je le papir. Vse kaj drugega bi bilo, če bi tekla kri!« Potem je še dodal: »Sovjetska zveza je v svojem boju z ameriškim imperializmom zainteresirana da ta krvavi povsod, kjer je mogoče«. Kardelja je nato nekdo odpeljal v stran, jaz pa sem ostal zaprepaden. Kaj pomeni ta odgovor? Ali ta kritika leti name in na gibanje v katerem sem sodeloval? Je kdo res pričakoval izzivanje nasilja? Še dolgo sem nosil to vprašanje v svoji zavesti. Spraševal sem se tudi sam, ali je bilo vse gibanje za priključitev zmota, ki se bo končala z razočaranjem koroških Slovencev in maščevanjem njihovih nasprotnikov? Vendar se nisem predal takšni črni misli. Slovenska Koroška se je s pričakovanjem osvoboditve vsaj za trenutek prebudila in si podaljšala življenje. Ne morem pozabiti tistega vračanja slovenske pesmi v življenje, prvega koncerta slovenskih pevskih zborov v celovškem gledališču. In končno prebujene samozavesti v zahtevi narodnih pravic. Vse to bo živelo še naprej v zavesti koroških Slovencev.

Pirjevec: Ali ste se tudi po vrnitvi v Ljubljano ukvarjali z vprašanjem Koroške?

Osolnik: Ves čas sem z zanimanjem spremljal dogajanje okrog tega vprašanja, vendar nisem imel nikakršne priložnosti sodelovati v njem. Besedilo Avstrijske državne pogodbe je obležalo v predalu, ker mednarodne razmere niso dopuščale njegovega podpisa. Glavna nasprotnica podpisa pogodbe je bila Sovjetska zveza, čeprav so bili zavora tudi drugi interesi. Sovjetska zveza je zahtevala predhodno rešitev nemškega vprašanja. Okupirana Nemčija je bila razdeljena na okupacijske cone, potem pa je iz združitve treh zahodnih con nastala Zvezna republika Nemčija, vzhodna cona pod Rusko zasedbo pa se je razglasila za Demokratično republiko Nemčijo. Tako je ostalo odprto vprašanje združitve obeh Nemčij in poteka tega procesa v razmerah mednarodne napetosti in hladne vojne. Jugoslavija je priznala Zvezno republiko Nemčijo, s katero je imela že zelo razvito gospodarsko sodelovanje. Najprej je imela v Bonnu gospodarsko predstavništvo, po letu 1951 pa diplomatsko veleposlaništvo. Bil sem imenovan za prvega svetnika v ambasadi in sem junija 1952 začel opravljati to nalogo. Po letu dni sem zaprosil za premestitev na delo generalnega konzula v Münchnu. Na začetku marca leta 1943 je umrl Stalin. Njegovi nasledniki so začeli z raznimi reformami v notranji politiki države, pa tudi s spremembami svojih mednarodnih odnosov. Tako se je odprl tudi proces normalizacije sovjetskih odnosov z Jugoslavijo. V pričakovanju pomembnih dogodkov, me je zunanje ministrstvo poslalo v Moskvo za ministra-svetnika v veleposlaništvu Jugoslavije. Pri tem delu se mi je odprla tudi nepričakovana priložnost za posredovanje v korist sprejema Avstrijske državne pogodbe.

Pirjevec: Kako se je to zgodilo?

Osolnik: Med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo je po Stalinovi smrti kmalu prišlo do tajnih pisem med vodstvom obeh partij in do vračanja na delo obeh ambasadorjev. Kmalu za tem pa se je dogodil ključni razgovor med člani vodstva sovjetske partije in podpredsednikom vlade Jugoslavije in članom CK KPJ, Mijalkom Todorovićem³⁴, ki je prišel v Moskvo na čelu delegacije za gospodarsko sodelovanje. Na večerjo z njim so namesto gospodarstvenikov, prišli vsi najvišji predstavniki sovjetske države in partije, na čelu s Hruščovom. prvim sekretarjem CK VKPB. Razgovor na tej večerji, ki sem mu prisostvoval, je bil pomemben dogodek v procesu normalizacije odnosov med obema državama, ki je sprožil tudi druge spremembe v sovjetski zunanji politiki. Opisal sem ga podrobno v svoji knjigi » Med svetom in domovino«³⁵ Tukaj se bom omejil na pogovor, ki je zadeval Avstrijsko državno pogodbo.

³⁴ Mijalko Todorović (1913–1999), srbski general in politik.

³⁵ Maribor, Obzorja, 1992.

Todorović je omenil, da mora normalizacija odnosov med obema državama prispevati k izboljšanju mednarodnega položaja in da bi Sovjetska zveza lahko dokazala spremembo svoje zunanje politike še s kakšno drugo pobudo v tem smislu. Sovjetski voditelji pa so v en glas zatrjevali, da za to ni nobene možnosti. Ambasador Vidić³⁶ se je oglasil s pripombo, da bi morda poskusili s sprejemom sporazuma o Avstriji. Takrat je planil pokonci zunanji minister Molotov, ki je sedel poleg mene. »Nikakor, nikakor« je dejal, »potem bo ogrožena naša varnost!«. Hruščov je temu dodal, da je nastopila nova nevarnost, ker se Nemčija spet oborožuje za napad na Sovjetsko zvezo. O tej nemški grožnji in bližnji nevarnosti vojne sem že na vlaku, na poti v Moskvo, poslušal po radiu besedila protestnih not vlade, cerkve in državljanov, kar je ustvarjalo napetost, kakor da bo že jutri vojna. Zdaj se nisem mogel več vzdržati. Oglasil sem se: »Saj ni res! Jaz sem pravkar prišel iz Nemčije«! Hruščov je za trenutek obmolknil, potem pa se je nekoliko nejevoljno obrnil k meni: »Kaj pa se tam dogaja?« Odgovoril sem da v dveh letih bivanja v Nemčiji nisem videl nobenega navdušenja za vojno. Tudi proti vstopu v Nato in oboroževanju se oglašajo mnogi državljani. Da so na nedavnih volitvah socialni demokrati, ki nasprotujejo politiki oboroževanja, dobili devet milijonov glasov. Ker sem že imel besedo, sem to izkoristil še za nekaj besed v podporo sklenitve Avstrijske državne pogodbe. Dejal sem: »Če ne bo kmalu prišlo do te pogodbe, se lahko zgodi to, kar se je že zgodilo v Nemčiji, da pride do delitve in nastanka dveh držav, kar bo še bolj zapletlo situacijo«. Tega ni nihče več komentiral in pogovor je prešel na druge teme. Le nekaj tednov kasneje je Hruščov na nekem sprejemu Vidiću in meni veselo oznanil, da so sklenili podpisati avstrijsko pogodbo. Potem je vse hitro steklo. Dne 15. maja 1955 so na Dunaju podpisali pogodbo, ki je Avstriji prinesla suverenost in neodvisnost. Le deset dni kasneje je ruska partijska delegacija, na čelu s Hruščovom, odpotovala v Beograd na razgovore s predsednikom Titom in njegovimi sodelavci. Sporazum o Avstrijski državni pogodbi pa je bil ruski delegaciji dobra popotnica za to pot.

Pirjevec: Kako ste zbrali toliko poguma, da ste z Molotovom in Hruščovom spregovorili tako odkrito?

Osolnik: Hruščov je na začetku pogovora naglasil, da se moramo o vsem pogovoriti odkrito. Tudi sam ni izbiral besed in je vodil pogovor tako, kakor da smo na partijskem sestanku. Todorović mu je zelo odkrito spregovoril o razlikah med njihovimi in našimi pogledi na svet in na mednarodno politiko. Moj poseg v razpravo je bil le podrobnost v tem okviru. Sicer pa je k moji samozavesti prispevalo tudi dejstvo, da so me Rusi poznali kot nekdanjega borca v skupnem boju proti nemškemu nacizmu.

³⁶ Dobrivoje Vidić (1918–1992), srbski politik in diplomat.

Pirjevec: Do kdaj ste ostali v Moskvi?

Osolnik: V Moskvi sem ostal dve leti. To je bil čas normalizacije sovjetsko jugoslovanskih odnosov, ko so se ruski voditelji zelo trudili, da nam pokažejo svoje prijateljstvo. Prihajali so na prireditve, na katerih so nastopali umetniki iz Jugoslavije in organizirali sprejeme v njihovo čast, na katere so vabili tudi člane naše ambasade. Uspelo mi je omogočiti tudi gostovanje nekaterih glasbenih umetnikov iz Slovenije. Pred odhodom veleposlanika Vidića iz Moskve so Rusi v njegovo čast organizirali ogled umetniškega filma »Mati« po romanu Gorkega. Napovedana predstava je bila v Kremlju, v prostoru, kjer je po navadi Stalin zvečer gledal filme v družbi najožjih sodelavcev. Ob Vidiću smo bili na predstavo povabljeni samo trije člani ambasade. Že ko smo se zbirali v skrivnostnem prostoru, so nam nekdanji Stalinovi sodelavci pripovedovali zanimive zgodbe o tem, kdo je kje sedel in kako se je Stalin do njega obnašal. Toda glavno presenečenje nas je še čakalo. Pred umetniškim filmom se je začel odvijati dokumentarec neobičajne vsebine: posnetek preizkusa eksplozije sovjetske vodikove bombe. Film je prikazoval strahotno moč eksplozije, ki so jo posnele tudi skrite kamere na različnih razdaljah od središča eksplozije. Bil sem pretresen ob misli, kaj bi pomenila nova svetovna vojna z uporabo tako strašnega orožja. Še ko se je začel umetniški film, se nisem mogel prav posvetiti njegovi vsebini. Po ogledu filma so se gostitelji razgovorili tudi o večerih s Stalinom in zlasti Hruščov je ogorčeno pripovedoval, kako jih je samodržec poniževal in jim grozil. Cel večer je potekel v nenavadni intimnosti in izrazih zaupanja, s katerim so gostitelji želeli nagraditi odhajajočega veleposlanika. Po Vidiću je bil za ambasadorja imenovan Veljko Mičunović, Črnogorec, narodni heroj iz časa vojne. Mene pa so obvestili iz Beograda, da sem imenovan za sekretarja za prosveto in kulturo v novem zveznem Izvršnem svetu Jugoslavije. Z Mičunovićem sva se dogovorila, da bom ostal v Moskvi še do konca obiska predsednika Tita, ki so ga po tolikih letih napadanja zdaj slavnostno pričakovali v Moskvi. Obisk je bil res veličasten. Tita sem spremljal na poti v Stalingrad in v Soči. Povsod so ga navdušeno pozdravljale silne množice ljudi na železniških postajah in na ulicah mest. Tudi Hruščov se je potrudil požeti ob Titu nekaj lastne popularnosti. Pred koncem obiska je bila v Moskvi podpisana deklaracija o prijateljstvu in sodelovanju med državama, nato pa še deklaracija o sodelovanju med obema partijama. V obeh dokumentih je bilo toliko lepih misli in načel, da sem bil že takrat prepričan da bodo najbrž ostala le na papirju. To moje prepričanje se je potrdilo že dan po odhodu naše delegacije, ko so se v Moskvi na tajnem sestanku zbrali predsedniki partije in obrambni ministri držav sovjetskega tabora in sploh niso omenjali pravkar sprejetih dokumentov. Moje zadnje poročilo iz Moskve je govorilo o tej realnosti. Zadnje dni avgusta 1956 sem zapustil Moskvo.

Pirjevec: Ali ste bili v svojem zadržanem stališču pod vplivom Kardelja?

Osolnik: S Kardeljem se nisem mogel pogovarjati, ker je bil ob Titu ves čas v središču pozornosti gostiteljev. Imel pa sem vtis, da je bil zadovoljen, ker so bile v sprejetih deklaracijah sprejete tudi njegove osnovne misli o načelih mednarodnih odnosov. Imel pa sem ob sprehodu po moskovskih ulicah priložnost, da vse svoje občutke povem prijatelju Joži Vilfanu, ki je bil takrat generalni sekretar v kabinetu predsednika Tita. Vilfan je bil zelo zadovoljen, da sem mu – kakor je rekel – osvetlil tudi drugo stran medalje.

Pirjevec: Kako ste pozneje spremljali burno dogajanje v zvezi z madžarsko revolucijo in vnovičnim sporom Tita s Hruščovom ter ponovno približevanje? Ste bili kakorkoli vpleteni v to dogajanje ?

Osolnik: Nisem bil neposredno vpleten, vendar sem pozorno spremljal ta razvoj. Vse bolj je bilo čutiti, da se odnosi med državama in partijama kvarijo. Rusi so bili prepričani, da vsi revolti v socialističnih državah nastajajo pod vplivom politike Jugoslavije in tako tudi madžarska revolucija. Zato je Hruščov priletel v Jugoslavijo k Titu po pomoč. Tito se je zavzel za mirno rešitev z zamenjavo nepriljubljenega madžarskega predsednika države in partije, sicer pa je poskušal Hruščova spodbuditi za nadaljevanje politike miru. Tudi med voditelji Jugoslavije so bile ocene politike do Sovjetske zveze različne. Zaradi tega sem odbil predlog ministra Tepavca, da bi šel za Ambasadorja v Moskvo, čeprav so vse republike to imenovanje že potrdile. Nisem hotel priti v položaj, da bi me mučil konflikt med politiko in mojo vestjo. Odnosi med Beogradom in Moskvo so se zaostriili še zlasti po sovjetskem oboroženem posegu v Čehoslovaški republiki leta 1968. Na seji Centralnega komiteja SKJ sem v svoji razpravi ostro obsodil to agresijo in poudaril, da so z njo poteptane vse deklaracije sprejete ob Titovem obisku v Moskvi. Zaradi tako imenovane doktrine Brežnjeva, da je dovoljena kršitev suverenosti socialističnih držav, kadar je treba zaščititi socializem, je tudi Jugoslavija morala upoštevati možnost takšnega oboroženega posredovanja.

Ramšak: Kako vam je ostala v spominu diplomatska izkušnja v Nemčiji?

Osolnik: To je bila moja prva diplomatska izkušnja. Leto dni sem preživel v Bonnu kot svetnik in veleposlaništvo in leto dni v Münchnu, kamor sem bil na lastno željo premeščen za generalnega konzula, ki je pokrival dve deželi: Bavarsko in Baden-Württemberg. Moja naloga v Bonnu je bila predvsem vzpostavljajanje in vzdrževanje stikov s sorodnimi družbenimi gibanji, socialnimi demokrati in sindikati. Njihove izkušnje so bile za nas pomembne v iskanju poti iz stalinističnega modela

socializma. V Nemčiji je bilo kar nekaj politikov, ki so bili nekdanji komunisti, a so razočarani to politiko zapustili. Zlasti nekateri med njimi so spremljali družbeni razvoj v Jugoslaviji z zanimanjem, pa tudi z dvomi v uspešnost premagovanja komunistične dediščine. Tudi v meddržavnih odnosih je prihajal do izraza ta dvom, čeprav je celo konservativni kancelar Adenauer³⁷ izrazil priznanje predsedniku Titu in Jugoslaviji, da je z izstopom iz sovjetskega tabora dala velik prispevek k miru v tem delu Evrope. Z vodilnimi socialnimi demokrati smo se zelo odkrito pogovarjali o napredovanju demokracije v naš državi, toda zataknilo se je, ko je šlo za formalno priznanje političnih odnosov. To se je zlasti pokazalo, ko je iz Jugoslavije prišlo vabilo socialno demokratski stranki, da pošlje svoje predstavnike na kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva v Beograd. Tudi sam sem skupaj z vabilom na kongres dobil kongresne materiale. Njihova glavna zamisel je bila, da naj bi Socialistična zveza postala nekakšna pokroviteljica vseh političnih struj, komunistična partija pa notranji udeleženec te zveze. Vendar to ni moglo prepričati voditeljev nemške socialistične stranke, da bi na kongres poslali svojega predstavnika. Odločili so se le za dva opazovalca, novinarja iz njihovih vrst. Skupaj z menoj sta potovala na kongres v Beograd.

Ramšak: Kakšne vtise so dobili nemški socialdemokrati v Beogradu?

Osolnik: Njihova poročila vtisku so bila naklonjena, vendar so izražala tudi upravičen dvom v poizkus preseganja enopartijskega sistema. Bili so še vedno pod vplivom Živka Topalovića³⁸, predvojnega staroste socialdemokratske stranke, ki je po vojni ostal v emigraciji in odločno nasprotoval vsakemu sodelovanju s komunisti.

Ramšak: Ali so nemški socialdemokrati izkazovali zanimanje za jugoslovanski samoupravni sistem?

Osolnik: Lahko rečem, da so v začetku z zanimanjem sprejeli uvajanje delavskega samoupravljanja. Primerjali so to s svojim sistemom soupravljanja, ki je dajal dobre rezultate. Spremljali so tudi druge spremembe v razvoju Jugoslavije, ki naj bi omogočale demokratizacijo države. Vendar ta razvoj ni bil spodbuden. Pojavila se je afera z Djilasom in vrsta drugih ukrepov proti svobodomiselnim izobražencem. Kmalu se je tudi pokazalo, da samoupravljanje z drobljenjem na temeljne organizacije združenega dela, povzroča silno sestankovanje in administriranje, v gospodarstvu pa tudi poslovne težave. Vse to je nakazovalo, da bo enopartijski sistem in vmešavanje partije v vse pore življenja, zatrl samoupravljanje.

37 Konrad Hermann Josef Adenauer (1876–1967), nemški odvetnik in politik, kancler Zvezne republike Nemčije v letih 1949–1963.

38 Živko Topalović (1886–1972), srbski pravnik, politik in urednik.

Ramšak: Kako ste se po šestih letih diplomacije vživeli v domače družbeno dogajanje?

Osolnik: Brez težav. Življenje v Jugoslaviji je bilo takrat zelo razgibano. V družbenem razvoju je potekal proces debirokratizacije in uvajanja samoupravljanja. Celotno vzdušje je bilo popolnoma drugačne kot v Rusiji. Bil sem srečen, da sem spet doma. Dober mesec dni po prihodu v Beograd, pa me je pretreslo pismo, ki sem ga dobil po pošti. Pisal mi je Andrej Bohinc³⁹, ki sem ga spoznal v partizanih na Gorenjskem. Pismo je razkrivalo strašno človeško usodo. Spomladi leta 1948 je bil Bohinc aretiran in obtožen, da je med vojno v taborišču Dachau postal agent Gestapa. V zaporu so ga z mučenjem prisilili, da je – čeprav nedolžen – priznal svojo krivdo in to ponovil na sodnem procesu proti njemu in drugim nekdanjim dachavskim zapornikom. Bil je obsojen na smrt in potem pomiloščen na 20 let zavora, 11 drugih obtožencev pa je bilo obsojenih na smrt in ustreljenih. Njegova zgodba me je še toliko bolj pretresla, ker mi je ostal v spominu kot odločen borec, ki so ga zato poslali v Kokrški odred za namestnika političnega komisarja. Zdaj je prosil prejemnike pisma za podporo njegovi zahtevi, da nepristranska komisija razišče verodostojnost dachavskih procesov. Začel sem razmišljati, kaj je zdaj mogoče storiti in to me je mučilo dolgo v noč. Naslednje jutro sem po telefonu poklical prijatelja, Jožo Vilfana, generalnega sekretarja v kabinetu predsednika Tita. Prosil sem ga za nujen razgovor. Joža me je takoj sprejel in vprašal, kaj je tako nujnega. Pokazal sem mu pismo, naj ga prebere. Tudi njega je pismo pretreslo in ko ga je odložil, me je vprašal, kaj pričakujem od njega. Pojasnil sem mu, da prihajam s prošnjo, da bi z vsebino pisma seznanil predsednika Tita, ker je edini človek, ki s svojo avtoriteto lahko razčisti to težko zadevo. Vilfan je bil zaskrbljen: »Kaj pa bodo rekli v Ljubljani? Se zavedaš, kakšno nezaupnico pomeni že sama zahteva po preiskavi sodnih odločitev?« Odgovoril sem: »Če niso krivi, jih bo preiskava razbremenila teh hudih obtožb«. To je zaleglo, Vilfan je zadržal pismo in obljubil, da bo o zadevi obvestil predsednika. Kmalu se je pokazalo, da se je v tem vprašanju nekaj premaknilo. Na svečanem sprejemu v Beogradu, kjer so bile navzoče tudi republiške delegacije, je k meni nepričakovano pristopil Boris Kraigher, notranji minister v slovenski vladi. Ostro me je ogovoril: »Slišim, da se zavzemaš za nekega gestapovca?« Odgovoril sem mu, da se ne zavzemam za gestapovca, temveč za to, da se ugotovi, ali je res gestapovec, ali ne. »On ni samo gestapovec, ampak je tudi kominformovec!« je podaril Kraigher, potem pa se je obrnil in brez besede odšel. Bilo mi je neprijetno, vendar mi je dogodek potrdil, da se začenja odvijati preiskava. V začetku leta 1959 je bil Bohinc, po enajstih letih, izpuščen iz zavora. Vendar je bila pot do popolne politične rehabilitacije žrtev dachavskih procesov še dolga. Končala se je leta 1984 na kongresu ZKS z nedvoumno izjavo o zgrešenosti in nezakovitosti dachavskih procesov. To je bilo sicer zakasnelo, vendar zelo pomembno dejanje, ker je dokonč-

³⁹ Andrej Bohinc (1912–), slovenski ekonomist in predvojni komunist, leta 1949 na dachauskem procesu obsojen na smrt.

no zavrglo kakršnokoli insinuiranje, da je sumljiv vsakdo, ki je živ prišel iz logora smrti.

Ramšak: Ali ste tudi po odhodu iz diplomacije nadaljevali z mednarodnim sodelovanjem?

Osolnik: Res sem se temu intenzivno posvečal več kot 20 let. Že kot sekretar za prosveto in kulturo sem imel priložnost za mednarodno sodelovanje na področju kulture. Posebni oddelek sekretariata se je ukvarjal s sodelovanjem naše države na mednarodnih prireditvah, razstavah, koncertih in podobnih projektih. Sekretariat pa je pripravljala tudi meddržavne pogodbe o kulturnem sodelovanju. Tako me je doletela čast, da sem bil podpisnik konvencije o kulturnem sodelovanju med Jugoslavijo in Čehoslovaško. To je bil prvi sporazum z državami sovjetskega tabora po normalizaciji odnosov. Pri zahtevnem delu na šolski reformi nam je bilo zelo potrebno seznanjanje s šolskimi sistemi v drugih državah. Pri tem nam je bilo v veliko pomoč sodelovanje s svetovno organizacijo za prosveto, znanost in kulturo, UNESCO. Dobili smo veliko dokumentacije o prosvetni politiki drugih držav, pa tudi več štipendij za preučevanje šolskih sistemov v tujini na licu mesta. V naslednjem skupščinskem mandatu, sem kot sekretar za informacije imel še več priložnosti in pristojnosti za mednarodno sodelovanje, zlasti na področju obveščanja. Sekretariat je skrbel za obveščanje domačih in tujih novinarjev o delu vlade in drugih političnih dogajanjih v Jugoslaviji. Izdajali smo časopis v več tujih jezikih »Mednarodna politika« in še več drugih publikacij. Pri delu na pripravi zakona o svobodi javnega informiranja, mi je zopet pomagala dokumentacija UNESCO o razvoju in problemih informacijske dejavnosti v svetu. Ob tem delu sem se seznanil tudi z nekaterimi avtorji iz drugih držav in bil sprejet v mednarodno Združenje za preučevanje komunikacij⁴⁰ (AIERI). Tako sem se vse bolj poglobljal v študij tega pomembnega pojava, ki je zaradi neverjetnega napredka elektronike povzročil pravo komunikacijsko revolucijo.

Ko sem končal delo v sekretariatu za informacije sem bil postavljen za glavnega urednika partijskega glasila »Komunist«. Zadal sem si nalogo, da časopis postane organ informiranja celotne javnosti. Uvedel sem republiške izdaje časopisa v slovenskem in makedonskem jeziku, ne samo zaradi jezikovnih razlik, temveč tudi zaradi samostojne obravnave življenja v posameznih republikah. Nekateri so mi očitali, da je to korak k dezintegraciji Komunistične partije Jugoslavije.

40 Neodvisna organizacija, ustanovljena s sodelovanjem UNESCO leta 1957 z namenom raziskovanja problemov tiska, radija, televizije in filma. Danes deluje pod imenom International Association for Media and Communication Research (IAMCR).

Ramšak: Ste imeli kot urednik časopisa Komunist stike s tujimi kolegi časnikarji?

Osolnik: Če se vprašanje nanaša na partijska glasila, sem imel največ stikov z glavnim urednikom italijanskega glasila Unità. To je bil Mario Alicata⁴¹, priljubljeni poslanec v rimskem parlamentu. V znamenju prijateljskega sodelovanja, meje povabil, da sem imel svečani govor na proslavi 50. obletnice glasila Unità. Sodeloval sem tudi na proslavi francoskega časopisa »Humanite« toda vodstvo francoskih komunistov je bilo še vedno obremenjeno z nezaupanjem do KP Jugoslavije.

Ramšak: Kakšne so bile vaše debate z »evrokomunisti«?

Osolnik: Omenil sem že sodelovanje z italijanskimi komunisti. O evrokomunizmu je potekal razgovor tudi s predstavniki komunistične partije Španije. Vendar takrat ni bilo glavno vprašanje bodočnosti komunizma, temveč vprašanje ohranitve miru in zlasti preprečitve jedrskega spopada na tleh Evrope. Tudi moje delovanje se je vse bolj usmerjalo na vprašanja miru v svetu in še posebej v Evropi.

Ramšak: Ste se potem posvetili preučevanju komunikacij?

Osolnik: Pravzaprav sem poglobljal svoj začetni interes za ta pojav. Pri tem sem se posluževal tudi tuje znanstvene literature, ki je nastajala zlasti v zahodnih državah. Leta 1964 sem se skupaj z Marijo Vilfan, predsednico nacionalne komisije za UNESCO, udeležil Generalne konference te organizacije v Parizu. Oglasil sem se k razpravi o informacijah, ki se je v glavnem sukala okoli razširjanja UNESCO-VIH publikacij. Omenil sem, da bi celotno področje komunikacij moralo postati predmet študijske obravnave v UNESCO, kot nov fenomen, ki ima vse večjo vlogo v življenju človeka in v politiki držav. Moj predlog sta takoj podprla predstavnika Kanade in Indije, tako, da je prišel v sklepe konference. UNESCO je začel sklicevati mednarodna posvetovanja o vlogi in problemih komunikacij. Leta 1968 je bilo tudi v Ljubljani, pod pokroviteljstvom UNESCA, sklicano mednarodno posvetovanje strokovnjakov in delavcev v komunikacijah. Tema konference je bila: Komunikacije in mednarodno sporazumevanje. V uvodnem referatu sem to temo povezal s 25 letnico Deklaracije o človekovih pravicah. Srečanja seje udeležilo 120 profesorjev, pisateljev in novinarjev iz različnih dežel sveta. Med njimi so bili najpomembnejši avtorji del o komunikacijah in javnem mnenju, kar je spodbudilo tudi študijski pristop k tem vprašanjem v naši državi. Spomladi leta 1977 me je generalni direktor UNESCA Amadou Mahtar M Bow⁴² povabil k delu Mednarodne Komisije za

41 Mario Alicata (1918–1966), italijanski partizan, literarni kritik in komunistični politik.

42 Amadou-Mahtar M’Bow (1921–), senegalski geograf, direktor UNESCA v letih 1974–1987.

preučevanje komunikacij, ki naj bi vsestransko preučila stanje komunikacij v svetu in probleme njihovega razvoja. V komisiji je bilo 16 članov iz različnih delov sveta. Naj omenim le nekaj imen: Gabriel Garcia Marquez⁴³, kolumbijski pisatelj, nekaj let kasneje Nobelov nagrajenec, Hubert Beuve Mery⁴⁴, ustanovitelj francoskega časnika *Le Monde*, Michio Nagai⁴⁵, iz Japonske, glavni urednik dnevnika z naklado 15 milijonov izvodov, Elie Abel⁴⁶, profesor novinarstva v ZDA, Sergej Losev, direktor sovjetske agencije Tas, Juan Somavia⁴⁷ iz Čila, avtor kritike nadnacionalnih korporacij, Mustapha Masmoudi⁴⁸, iz Tunisa, glavni borec neuvrščene gibanja proti informacijski zaostalosti in odvisnosti. Predsednik komisije je bil irski državnik Sean Mac Bride⁴⁹, po katerem so komisijo začeli skrajšano imenovati kar Mak Brajtova komisija. Člani komisije smo se sestajali v Parizu, pa tudi v drugih državah štirikrat letno, s pripravljenimi elaborati. Imeli smo tudi srečanje v Dubrovniku. Delo v tej družini mi je bilo pravi užitek. Po dveh letih dela je Komisija objavila svoje poročilo v zajetni knjigi z naslovom: »Mnogo glasov – en svet« in s podnaslovom: »Komunikacije in družba, danes in jutri«. O poročilu je potekala razprava na Generalni konferenci UNESCO v Beogradu, leta 1980. Bil sem poročevalec komisije in sem moral braniti njeno vsebino zlasti pred kritiki iz ZDA in Velike Britanije. Skupščina je skoraj enoglasno potrdila poročilo. Nobenega glasu ni bilo proti, le Velika Britanija se je vzdržala glasovanja. Generalni direktor UNESCO se mi je pismeno zahvalil za ta uspeh. Debata v Komisiji me je spodbudila, da sem svoj pogled na svet komunikacij izrazil v knjižici: »Nova mednarodna informacijsko komunikacijska ureditev.« Izšla je v štirih jezikih. Največ pozitivnih odmevov je imela v Latinski Ameriki.

Ramšak: Je to bilo zaradi stanja v teh deželah?

Osolnik: O tem stanju sem že v letu 1964 tudi sam doživel zanimiv dogodek. Kot predstavnik Socialistične zveze SFRJ sem potoval na kongres Socialistične stranke Čila. Na kongresu v mestu Concepcion, na skrajnjem jugu države sem v španskem jeziku prebral pozdrav kongresu in mu prisostvoval dva dni. Tam sem spoznal predsednika Ljudske fronte Čila, ki je bil tudi kandidat za predsednika države na bližnjih volitvah, Salvadorja Allendeja⁵⁰. Po kongresu je imel velik govor na

43 Gabriel José García Márquez (1927–2014), kolumbijski pisatelj, novinar in publicist; prejemnik Nobelove nagrade za književnost leta 1982.

44 Hubert Beuve-Méry (1902–1989), francoski novinar in urednik.

45 Michio Nagai (1923–2000), japonski sociolog, urednik in politik.

46 Elie Abel (1920–2004), kanadsko-ameriški novinar, publicist in akademik.

47 Juan Somavía (1941–), čilski pravnik, diplomat in akademik.

48 Mustapha Masmoudi (1937–), tunizijski politolog in diplomat.

49 Seán MacBride (1904–1988), irski pravnik in politik. Dobitnik Nobelove nagrade za mir leta 1974.

50 Salvador Guillermo Allende Gossens (1908–1973), čilski zdravnik in socialistični politik; predsednik Čila med letoma 1970 in 1973.

množičnem zborovanju v mestu Conception. Povabil me je, da za njim pozdravim navdušeno množico. Spet sem za govor v španskem jeziku izkoristil že doma pripravljena besedila in novo pridobljeno znanje. Publika me je nagradila z burnim aplavzom. Po zborovanju me je Allende povabil na razgovor med štirimi očmi. Ko sva bila sama me je zaprosil, da naj prenesem predsedniku Titu naslednjo informacijo: on pričakuje, da bo verjetno na teh ali naslednjih volitvah zmagal in postal predsednik države. Toda sile reakcije in posebno ameriški imperializem tega ne bo mogel prenesti. Na vsak način ga bodo poskušali zrušiti. Vprašal sem, ali misli na vojaški udar, pa je rekel, da se za razliko od drugih južnoameriških držav, vojska v Čilu ne spušča v državne udare. Rekel je, da bodo njegovi nasprotniki najbrž izkoristili intervencijo od zunaj, morda iz Bolivije. V tem primeru, prosi Tita, ki ima velik ugled v svetu in še zlasti med neuvrščenimi, da se Jugoslavija oglasi v Organizaciji združenih narodov proti agresiji in rušenju zakonito izvoljene vlade. Po povratku domov, sem napisal informacijo o tem razgovoru in jo poslal predsedniku Titu. Na žalost so se zle slutnje čilskega predsednika izpolnile. Ko je na drugih naslednjih volitvah postal predsednik države, so mu nadnacionalne korporacije na vse načine rušile oblast, potem pa so s pomočjo generala Pinocheta, izvedle 11. septembra 1973 državni prevrat, predsednika pa usmrtili. Takrat sem o tem dogodku objavil v Delu članek z naslovom: V spomin in opomin.

Ramšak: Kdaj ste se ponovno vključili v zunanjo politiko?

Osolnik: V letu 1969 sem bil na volitvah izvoljen za poslanca v družbeno političnem zboru Zvezne skupščine SFRJ. Potem pa sem ob razdelitvi skupščinskih funkcij postal predsednik Odbora za zunanjo politiko tega zbora. Družbeno politični zbor je bil po ustavi pristojen za obravnavanje zunanje politike in je o njej odločal enakopravno z zborom narodov. Tudi ta zbor je imel svoj odbor za zunanjo politiko, ki ga je vodil Veljko Mićunović. Oba sva se dobro poznala in sva lahko usklajevala delo obeh odborov, pogosto pa sklicevala tudi skupna zasedanja. Z novim delom se mi je odprlo tudi široko področje parlamentarne diplomacije. Odvijala se je zlasti v okviru Svetovne organizacije parlamentarcev, Interparlamentarne Unije (IPU)⁵¹. Organizacija je obravnavala pereča vprašanja svetovnega razvoja in je posredovala državam članicam priporočila za njihovo reševanje. V letih 1971 do 1980 so bila še posebno pomembna vprašanja ohranitve miru, zaustavitve oboroževalne tekme in zlasti kopičenja jedrskega orožja dveh velesil. To so bila vprašanja, s katerimi se je ukvarjalo tudi gibanje neuvrščenih držav. Kot predstavnik Jugoslavije sem imel na zasedanjih IPU podporo udeležencev iz neuvrščenih držav, ki so me večkrat izbrali za svojega koordinatorja. Sestajali smo se pred pomembnimi sejami in usklajevali skupna stališča. To so upoštevali tudi predstavniki drugih držav in me vključevali v sprejemanje sklepov.

51 Mednarodna organizacija, ustanovljena leta 1889.

Ramšak: Ali so imeli svojo organizacijo parlamentarci Evrope?

Osolnik: Poslanci iz Evrope so delovali znotraj IPU kot skupina, ki se je prvič sestala ob začetku priprav na Helsinško konferenco o varnosti in sodelovanju. Že ta sestanek je ugotovil potrebo po tesnejšem sodelovanju evropskih držav. V pripravi helsinške listine smo sodelovali tudi parlamentarci iz Jugoslavije. Delo na tem dokumentu je namreč zastalo, ker ni bilo mogoče doseči soglasja o tako imenovani tretji košari, to je določilih o svobodnem pretoku informacij in ljudi. Temu je najbolj nasprotovala ruska delegacija. Na srečanju evropskih parlamentarcev nam je uspelo, v skupini, ki sem jo vodil, da smo v pogajanjih z ruskimi udeleženci, našli formulacijo, ki je bila tudi zanje sprejemljiva. Prišla je tudi v sklepno besedilo helsinške listine, sprejete 1. avgusta 1975. Duh listine iz Helsinkov je prinesel olajšanje v evropsko vzdušje. Uspešno so bili končani tudi tajni pogovori o rešitvi meje med Italijo in Slovenijo z Osimskimi sporazumi. V parlamentih obeh držav so bili ratificirani 1. marca 1977. V svojem govoru v Zvezni skupščini sem ob tej priložnosti izrazil upanje, da bo duh listine iz Helsinkov zajel tudi druge države, ki se v odnosu do narodnih manjšin ne morejo osvoboditi nacionalističnih pojmovanj, po katerih je edina rešitev problema narodnih manjšin, njihova asimilacija. To je seveda merilo na Avstrijo in njen odnos do koroških Slovencev v takratnem dogajanju. O tem vprašanju sem pripravil posebno knjigo, ki je izšla tudi v nemškem, francoskem in angleškem jeziku.⁵²

Ramšak: Kdaj ste končali delo v parlamentarni diplomaciji?

Osolnik: Zadnje zasedanje IPU na katerem sem sodeloval, je bilo septembra leta 1981 v Havani na Kubi. Konferenca je potekala v dokaj napetem vzdušju, ki je nastalo po ostrem Castrovem govoru, vendar se je tudi po zaslugi neuvršenih in šefa italijanske delegacije Giulija Andreottija⁵³, kot predstavnika zahodnih držav, končalo s sprejemom enotne deklaracije. Zavzemala se je za postopno zmanjševanje vseh jedrskih potencialov ter za prepoved razvoja in proizvodnje vseh sredstev za množično uničevanje. Med zasedanjem sem sodeloval tudi v komiteju, ki je obravnaval položaj v Salvadorju, kjer je prišlo do revolucionarnih sprememb pod vodstvom salvadorske fronte za nacionalno osvoboditev, Farabundo Marti. Kubanci so predložili resolucijo o priznanju fronte, ki ni imela nikakršnih možnosti za uspeh. Predlagal sem kubanski delegaciji naj sprejme nekoliko dopolnjeno francosko-mehiško deklaracijo, ki sem se ji pridružil tudi jaz kot koordinator neuvršenih. Pomenila je priznanje Fronti za nacionalno osvoboditev »značaj reprezentativne sile, ki mora sodelovati v pogovorih«. Resolucija je bila sprejeta z veliko večino glasov. Pomenila je prvo mednarodno priznanje Fronte za osvoboditev Salvadorja kot ena-

52 Problem manjšin v jugoslovansko avstrijskih odnosih, Beograd, Mednarodna politika, 1976.

53 Giulio Andreotti (1919–2013), italijanski pravnik in politik; notranji minister (1954 in 1978), obrambni minister (1959–1966 in 1974), zunanji minister (1983–1989) in ministrski predsednik (1972–1973, 1976–1979 in 1989–1992).

kopravnega sobesednika z vlado, kar so tudi kubanski delegati pozdravili kot uspeh. Morda je prav na to mislil predsednik Castro, ko se mi je ob odhodu zahvalil za sodelovanje na konferenci in mi prijateljsko stisnil roko. Tako se je končalo moje zadnje sodelovanje v mednarodni parlamentarni uniji. Čez leto dni sem prejel prijazno obvestilo, da me je svet IPU na zasedanju v Rimu, septembra 1982, soglasno izvolil za častnega člana te pomembne mednarodne organizacije.

Svoje življenjsko delo na področju mednarodnega sodelovanja sem bolj podrobno in natančno opisal v svoji knjigi spominov » Med svetom in domovino«.

Izdalo in založilo:
ZB NOB Kočevje

Zanj **Jože Oberstar**

Oblikovanje in priprava za tisk
Aleš Škaper

Naklada 300 izvodov

Kočevje, maj 2016

CIP - Kataložni zapis o publikaciji Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Osolnik B.(047.53)
821.163.6-94

OSOLNIK, Bogdan
Pričevanja Bogdana Osolnika. - Kočevje : ZB NOB, 2016

ISBN 978-961-6681-47-6

284779520

OBČINA **KOČEVJE**

Ustanova Franca Rozmana-Staneta

